

A | Ω

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Új folyam 146. szám

2025. 2. szám

tartalom

igehirdetés

Sárkány Tiborné: Hit által / 1

tanulmányok

Reuss András: A nicea–konstantinápolyi hitvalláshoz. Néhány egyszerű gondolat / 4

Kertész Botond: A budahegyvidéki evangélikus gyülekezet meghurcolása,
1959–1963. 3. rész / 18

Isó Gergely: Ordass Lajos evangélikus püspök második félreállítása 1958-ban 2. rész / 25

Raffai Balázs: Mitől evangélikus az evangélikus iskola? / 34

Isó Dorottya: „Az Ő szolgálatát szeretném az életben célomnak tudni.”
Id. Fabiny Tibor születésének 100. évfordulójára / 37

Tartalmi összesítők / 40

keresztyén igazság

Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 146. szám – 2025. 2. szám

Felelős szerkesztő: Isó Dorottya, e-mail: isodorottya66@gmail.com

A szerkesztőbizottság tagjai: Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla,
Kovács László, Tubán József, Weltler Gábor

Észrevételeiket, hozzászólásaikat örömmel fogadjuk, kérjük, hogy a felelős szerkesztő e-mail címére küldjék.

Olvasószerkesztő: Ittész Dániel

Tördelőszerkesztő: Dénes Tamás

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadó: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 2. www.ordass.hu

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szathmáry Attila

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Hit által*

⁸Hit által engedelmeskedett Ábrahám, amikor elhívta Isten, hogy induljon el arra a helyre, amelyet örökségül fog kapni. És elindult, nem tudva, hova megy. ⁹Hit által költözött át az ígéret földjére, mint idegenbe, és sátrakban lakott Izsákkal és Jákóbbal, ugyanannak az ígéretnek az örököseivel. ¹⁰Mert várta azt a várost, amelynek szilárd alapja van, amelynek tervezője és alkotója az Isten. (Zsid 11,8–10)

A körülöttünk zajló eseményeknek és a gyülekezet múltjára való megemlékezésnek különös összecsengése van. A Hartán eltöltött évtizedek alatt sokat hallottam az itt lakók akkor még nagyrészt elhallgatott múltjáról, amelyet ma nyíltan kutatnak, és amelyről ma már nyíltan írnak. Látva a napi eseményeket, jobban el tudjuk képzelni azt a helyzetet, amikor emberek vándorbotot vesznek a kezükbe, hogy az elvesztett otthon helyett újra találjanak. Az emlékek túlélnek a bennük szereplő nemzedéket.

Így van ez Ábrahám történetével is. Az Ószövetségben szereplő Ábrahám sok évezreddel élt előttünk, sőt még az előbb felolvasott sorok írójától is kétezer év választ el minket. Mégis magunkénak érezhetjük ezt a történetet. Mert az otthon elvesztésének és megtalálásának története mindig újra ismétlődik az életünkben. Átéljük ezt egyénileg, de gyakran nemzedéki szinten is, hogy mit jelent: otthontalanná lenni, bizonytalan jövő elé nézni, idegenbe kerülni.

Mégis magunkénak érezhetjük ezt a történetet.

A televízió képernyőjén látható felvételek naponta jelenítik meg előttünk emberek ezreit, akik elindulnak, hogy új hazát, új otthont találjanak. Kit a háború, kit az éhség, kit a természeti katasztrófák kényszerítenek arra, hogy új otthont, új hazát keressen, mely biztos pont lehet az életében, hiszen mindenki számára ez a legfontosabb cél. Nem véletlenül mondja Tamási Áron egyik könyvében ezt a mondatot: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.”¹

Otthont teremteni azonban embert próbáló feladat, nehézségek legyőzésével jár. Így van ez nyugodtabb körülmények között is, de ha ezt messze idegenben kell keresni, még inkább.

* Sárkány Tiborné igehirdetésével egy igehirdetés-sorozatot indítunk el, melyben egyházunk legidősebb lelkészeinek prédikációit tesszük közzé. Ezzel a sorozattal köszönetünket akarjuk kifejezni hűséggel végzett lelkesítő szolgálatukért, az ige hirdetéséért, a gyülekezet építéséért, és azért, hogy a nehéz évtizedekben mindvégig helytálltak. Az igehirdetés 2023. május 21-én hangzott el Hartán a falu és a gyülekezet Magyarországra településének 300. évfordulója alkalmából ünnepelt istentiszteleten. (A szerk.)

1 Tamási Áron: *Ábel Amerikában*. http://enciklopedia.fazekas.hu/memo/Tamasi_Aron.htm (letöltve: 2025. március 27.)

Otthont teremteni azonban embert próbáló feladat,

amíg – a Dunán hajóra szállva – német földről Magyarországra érkeztek. Nem beszélve arról, hogy sokaknak másodszor kellett – miután vagonokba rakták őket – hasonló utat megtenni, mikor el kellett hagyniuk a szülőföldre lett országot. Egyedül arra hagyatkozhattak, hogy az események mögött számíthatnak Isten segítségére. Ábrahámnak sem volt olyan útjelzője, mint ami a mostani autósoknak mutatja az irányt. A cél sem körvonalazódott pontosan előtte. Egyedül Isten szavára hagyatkozott. Így írja a levél írója: „hit által” (Zsid 11,8.9), vagyis Isten szavára bízva magát indult útnak. Az utat nem ismerte pontosan, de abban bízott, hogy Isten

Egyedül Isten szavára hagyatkozott.

számíthatnak Isten segítségére. A reformáció földjéről indultak messze idegenbe, új otthont keresni. Ki tudja, hány sóhaj, imádság hangzott el útjuk során ajkaikon? Mert nemcsak a közös népi gyökerek kötötték össze őket, hanem az a hit is, amit a reformáció hazájából hoztak magukkal, amelynek magyar földön első képviselői közé tartoztak. Idegen földön a protestáns hiten levő földesurak fogadták be őket birtokaikra.

Új hazára találásukkor nem várta őket kész otthon. A történelmi emlékekből tudjuk, milyen körülményeket találtak a pusztává lett vagy mocsaras vidéken. Volt, ahol az új telepések néha évekig laktak ideiglenes szállásokban, míg új otthont, új településeket hoztak létre. De házaik építése mellett elsők között szerepelt a templom építése is, hogy hitüket gyakorolhassák. Az évszázadok alatt az árvíz sokszor elmosta a vályogból épült lakóházaikat, de a kőből készült

elsők között szerepelt a templom építése is, hogy hitüket gyakorolhassák.

templom mindig megmaradt mint a falu legrégebbi épülete, és emlékeztet ma is az otthont adó Isten szeretetére.

Az igazi otthont azonban nem csak a külső körülmények rendezettsége jelenti. Ha a bennük lakók közt széthúzás, békétlenség, szeretetlenség uralkodik, akkor hiába vannak a szilárd falak, hiába van tető a fejünk felett. Sok modern, jól berendezett otthonban is élnek „hajléktalanok”, akik magukra maradvá idegenek a saját otthonukban. A régiek talán jobban tudták, hogy ahhoz, hogy igazi otthonunk legyen, Isten is hozzá tartozik. Erre emlékeztette őket az a sokuk otthonában kitett egyszerű falvédő is, amire ráírták: „Hol hit, ott szeretet, hol szeretet,

igazi otthonná akkor lesz az otthon, ha Istent is befogadjuk lakói közé.

Ábrahámnak a sivatagon keresztül közel 2000 kilométernyi utat jelentett ez régi otthona, Ur városa és Kánaán földje között. A hartaiak útja is számtalan nehézséggel járt, amíg – a Dunán hajóra szállva – német földről Magyarországra érkeztek. Nem beszélve arról, hogy sokaknak másodszor kellett – miután vagonokba rakták őket – hasonló utat megtenni, mikor el kellett hagyniuk a szülőföldre lett országot. Egyedül arra hagyatkozhattak, hogy az események mögött számíthatnak Isten segítségére. Ábrahámnak sem volt olyan útjelzője, mint ami a mostani autósoknak mutatja az irányt. A cél sem körvonalazódott pontosan előtte. Egyedül Isten szavára hagyatkozott. Így írja a levél írója: „hit által” (Zsid 11,8.9), vagyis Isten szavára bízva magát indult útnak. Az utat nem ismerte pontosan, de abban bízott, hogy Isten vele van. Istennek az a célja, hogy mindenki otthonra találjon. Itt a földi életben is. A hartai ősöknek is ez a tudat adhatott erőt vándorlásuk közben, hogy új hazájuk, otthonuk keresésében

templom mindig megmaradt mint a falu legrégebbi épülete, és emlékeztet ma is az otthont adó Isten szeretetére.

Az igazi otthont azonban nem csak a külső körülmények rendezettsége jelenti. Ha a bennük lakók közt széthúzás, békétlenség, szeretetlenség uralkodik, akkor hiába vannak a szilárd falak, hiába van tető a fejünk felett. Sok modern, jól berendezett otthonban is élnek „hajléktalanok”, akik magukra maradvá idegenek a saját otthonukban. A régiek talán jobban tudták, hogy ahhoz, hogy igazi otthonunk legyen, Isten is hozzá tartozik. Erre emlékeztette őket az a sokuk otthonában kitett egyszerű falvédő is, amire ráírták: „Hol hit, ott szeretet, hol szeretet, ott béke, hol béke, ott áldás, hol áldás, ott Isten, hol Isten, ott szükség nincsen.” A falu fölé magasodó piros templomtorny, amire a hartaiak

annyira büszkék, a mai nemzedéket is arra figyelmezteti: igazi otthonná akkor lesz az otthon, ha Istent is befogadjuk lakói közé.

Ábrahám nemcsak együtt lakott családjával új otthonában, hanem azt is tudjuk, hogy utódai nemzedékről nemzedékre hűségesen továbbadták az Isten segítségével és gazdag tapasztalatait, hogy jó dolog, ha a köztünk lakozni akaró Isten közelségét tapasztalhatjuk. Példájuk minket is arra kötelez: adjuk meg a lehetőségét annak, hogy az utánunk következő nemzedéknek ne csak külső látványosság, hanem az Istennel való találkozás helye legyen a templom.

Az új otthonra találás mindig a beteljesülés örömét szerzi az otthonkeresés rövidebb vagy hosszabb viszontagságai után. Ezt az elégedettséget fejezi ki hétköznapi nyelvünk sok kifejezése is, mikor arról beszélünk: otthonra találtam, otthon érzem magamat... Bizonyára így volt vele Ábrahám is. Mégis: túllátott Kánaán földjének határánál. Így írja ezt a levél írója: „várta azt a várost, amelynek szilárd alapja van, amelynek tervezője és alkotója az Isten.” (Zsid 11,10) Tudta, hogy egyszer véget ér itt tartózkodásának ideje. Bármennyire biztos pontja életének a megtalált otthon, mégsem örökre lakik benne, de az az Isten, aki földi otthonában vele volt, akkor sem távozik el tőle, ha minden más megváltozik is körülötte.

Mennybemenetel ünnepe után vagyunk. Reménységünk biztosabb lehet Ábraháménál. Jézus szavai erősítenek meg ebben bennünket, aki azt mondta: azért megy el, hogy helyet készítsen Istennél számunkra.

Más világ van most! – mondta szabadkozva valaki nekem, mikor arról kérdeztem: szokott-e, mint régen, templomba járni. Igaz, a világ, az emberek megváltoznak körülöttünk, elmaradnak tőlünk, de Isten szeretete nem változik irányunkba. Ez valóban örök, változatlan!

A jubileumi ünnepek véget érnek. Ábrahám messzire látó hite, Jézus bátorító ígérete erősítse meg bennünk Isten változatlan szeretetében való hitünket és reménységünket.

Reménységünk *biztosabb lehet Ábraháménál.*

”

Jézus az Isten Szentlelkét az „igazság” lelkének nevezi. Joggal. Igazságot ajándékozik. Nem igazságokat! Nem szalmaláng felbuzdulásokat, nem is igazságokat, melyeket múltból örököltünk és drága aranykeretbe foglalva odaakasztgatjuk szobánk falára, szemünk gyönyörködtetésére, hanem az Isten Lelke az IGAZSÁGOT mondja meg nekünk.

(Részlet Ordass Lajos Cegléden, pünkösöd második ünnepén, 1931. május 25-én Jn 14,15–21 és Csel 2,37–47 alapján elmondott igehirdetéséből. Kéziratban. 245.)

A nicea–konstantinápolyi hitvalláshoz. Néhány egyszerű gondolat

A niceai hitvallás a legrégebb és mindmáig az egyházak által legáltalánosabban elfogadott, de a keresztyén hitnek a gyülekezeteink életében kissé elhanyagolt összefoglalása. A keresztyén egyháznak a kis-ázsiai Niceában (görögül Nikaiában) 325-ben, idén ezerhétszáz éve tartott első egyetemes zsinata elfogadott egy hitvallást, és részben ezzel a zsinattal és az ott elfogadott hitvallással kapcsoljuk össze a niceai hitvallást, amelyet a keleti és a nyugati keresztyénség is elfogadott és vall. A hitvallás azonban csak részben niceai, mert a 381-ben Konstantinápolyban tartott második egyetemes zsinat is elfogadta ugyan, de szövegét részben módosította és kiegészítette. A hitvallás ezért nem is ezerhétszáz éves. Helyesebb lenne tehát nicea–konstantinápolyi hitvallásnak nevezni, amit a történeti pontosság kedvéért meg is tesznek a tudomány emberei.

A hitvallás ezért nem is ezerhétszáz éves.

A két szöveg széles azonossága miatt azonban elfogadják, hogy a mindennapi beszédben az utóbbit is niceai hitvallásként említjük. A következőkben ezzel a hitvallással foglalkozunk.¹

Ami ennek a hitvallásnak a szövegét illeti, a zsinaton jelen levő keleti atyák görög nyelven készítették a szöveget. Némi idő elteltével a nyugati atyák is elfogadták azt, de latin fordításában használták, amely néhány helyen nem azonos a görög szöveggel. A magyarországi egyházak által elfogadott és használt fordításnál jó tudnunk, hogy az két-három helyen a görög és a latin szövegtől is eltér. Ezeket az eltéréseket figyelembe veszi ez a bevezetés.²

Ízlelgetve az ősi kifejezéseket, amelyekbe a zsinati atyák belefoglalták a Szentírásból megismert apostoli tanúságtétel velejét – ha vesszük a fáradságot a mondatok értelmének megfej-

1 Nemzetközi ökumenikus részvétellel egy nagyon részletes, sok régi kérdést kifejtő, sok aktuális kérdést felvető, részben kommentárnak is nevezhető tartalmi áttekintés, melyből fontos impulzusokat kaptam: *Confessing the One Faith. An Ecumenical Explication of the Apostolic Faith as it is Confessed in the Nicene-Constantinopolitan Creed (381)*. Geneva, 1991, WCC Publications, World Council of Churches. /Faith and Order Paper, 153./ *Gemeinsam den einen Glauben bekennen. Eine ökumenische Auslegung des apostolischen Glaubens, wie er im Glaubensbekenntnis von Nizäa-Konstantinopel (381) bekannt wird. Studiendokument der Kommission für Glauben und Kirchenverfassung*. Frankfurt am Main – Paderborn, Lembeck – Bonifatius – ÖRK, Kommission für Glauben und Kirchenverfassung, 1991.

2 Az érdeklődők betekinhetnek ezekbe az evangélikus hitvallások gyűjteményének, a Konkordiakönyvnek 2020-ban megjelent első kötete (KKKI 1. köt.) segítségével: *Az egyetemes vagy ökumenikus hitvallások. Apostoli hitvallás, Niceai hitvallás, Athanaszioszi hitvallás*. Budapest, 2020, Luther Kiadó. /Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, 1./

tésére –, felragyoghatnak előttünk is, bennünk is az Atya, Fiú, Szentlélek ajándékai,³ amelyek továbbadása saját szavainkkal nemcsak a misz-sziói felelősség dolga, hanem Lélek adta lehetőségünk is.

két-három helyen a görög és a latin szövegtől is eltér.

Hiszek⁴ az egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek és földnek teremtőjében.

A hitvallás jól ismert és sokszor használt első szava szerteágazó jelentést hordoz. A magyar szó is pontosan visszaadja a görögnek és a latinak az értelmét: olyan Istenre hagyatkozásról

van szó, amely teljesen megbízik Istenben (*credere in Deum*), ami feltételezi, hogy ugyanakkor igaznak tartjuk Isten létezését (*credere Deum*) és hogy hiszünk Istennek (*credere Deo*). A hit nem az igazolhatatlan és bizonytalan tudás elismerése, nem az értelmet helyettesíti, hanem olyan meggyőződés, amellyel az ember Istenre hagyatkozva találja meg helyét a világban és kap választ az őt izgató honnan, hogyan, hová, miért kérdésére. Az ember által érzékelhető világba zárt értelem válaszai ugyanis nem elégítik ki. Elsősorban nem tantételek elfogadását jelenti, hanem az egyes embernek Istenbe vetett bizodalját. A kezdő szónak ez a szerteágazó tartalma tette lehetővé, hogy a keresztségre jelentkezők mindegyike ugyanazokkal a szavakkal, tehát nem egyénieskedve, de nem is uniformizálódva, hanem a közös hitet személyesen elfogadva és ahhoz ragaszkodva válják az egyház tagjává. Így értjük meg, hogy a későbbi, latin változat kezdő szava: „Hiszek”. A vasárnapi istentiszteleten viszont az egyház jelen levő tagjai közösen vallják meg hitüket. Ezzel erősítik meg a keresztség alkalmával elmondott hitvallásukat. Egy-szersmind dicsőítik is Istent, hiszen tömören, teljességre törekedve, de mégiscsak a leglényegesebb dolgokra figyelve mondják el együtt, hogy kinek és milyennek ismerték meg azt, akire ráhagyatkoznak. A hitvallás ezért semmiképpen sem csak intellektuális egyetértés és elfogadás, hanem önmagunk és egymás hálás emlékeztetése Isten egykori és eljövendő tetteire, ame-

felragyoghatnak előttünk is, bennünk is az Atya, Fiú, Szentlélek ajándékai,

3 Ennek során az olvasó talán csodálkozva veheti tudomásul, hogy – Hans Asmussen (1898–1968) szavaival élve – szövege nem olyan, mint egy divatjamúlt ruhadarab, amelyet már senki sem mer felölteni, hanem minden időben modernebb, mint a legmodernebb divat. Hans Asmussen egy 1943-ban a niceai hitvallásról tartott és nem publikált előadássorozatában fogalmazott így: „Wer es aber wagt, dieses altmodische Kleidungsstück anzuziehen, der nimmt mit Staunen wahr, daß es zu allen Zeiten moderner ist als die modernste Mode ...” Idézi: Staats, Reinhart: *Das Glaubensbekenntnis von Nizäa-Konstantinopel. Historische und theologische Grundlagen*. Darmstadt, 1996, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 292.

4 A hitvallás első szava a görög eredetiben többes szám első személyű („Hiszünk”), nem ismétlődik, tehát az egész hitvallásra vonatkozik.

A hitvallás ezért semmiképpen sem csak intellektuális egyetértés és elfogadás,

fejez ki. Egyszersmind összekötő kapocs is azokkal, akik velünk együtt hisznek ott, ahol éppen vagyunk vagy a világ valamely távoli pontján. Hitbéli egységünket nyilvánítjuk ki e hallatlanul sok vita árán létrejött hitvallással. Nagy érték, hogy van széles egyetértést kifejező ősi szöveg, de egyáltalán nem kizárt, inkább természetes, hogy vannak a tanításnak és a hitnek olyan részletei, melyekben nem teljesen értünk egyet. A hitvallásba foglaltak alapértelmét tekintve mégis egyek vagyunk, mert a lehetséges

Hitbéli egységünket nyilvánítjuk ki e hallatlanul sok vita árán létrejött hitvallással.

különbözőségnek világos határai vannak. De még közösségi formájában is személyes a hitvallás, hiszen egyéni elfogadást és bizalmat fejez ki, amit sem megparancsolni, sem megtiltani nem lehet. A hitvallás ugyanakkor nemcsak a rendületlen bizalom kifejezése, hanem esendő emberek közös fohásza is ahhoz, aki megerősíti bizalmukat és élteti reménységüket. Közös elmondásában nem az az elsődleges szándék, hogy határvonalat húzzunk a hívők és nem hívők között, inkább az, hogy minden embertársunknak továbbadjuk a hívást a teremtő Atyához, az értünk szenvedett Fiúhoz és az éltető Szentlélekhez.

A magyar fordítás szembeötlő sajátossága, hogy négy alkalommal ismétli meg ezt az első szót (Istenben, Jézus Krisztusban, Szentlélekben, egyházban), talán azért, hogy könnyebb legyen érteni és közösen elmondani. Viszont a görög és a latin szöveg csupán egyszer használja, és így az egész hitvallásra vonatkoztatja.⁵ Az egyszer kimondott „Hiszek” – „Hiszünk” fontos szerepe, hogy finoman, minden külön okoskodás nélkül, ugyanakkor mégis szorosan egybekapcsolja Istent, aki Atya, Fiú, Szentlélek. Vagyis nem három az, akiben hiszünk, hanem valójában egy. A „Hiszek” – „Hiszünk” egyszeri elhangzása ezt üzeni: nem mondjuk el a lényegét az Atyáról, ha nem beszélünk az üdvösségünkért eljött és értünk kínhalált szenvedett Krisztusról és a Szentlélekről, aki az Atyától és a Fiútól jön; nem tudjuk felmérni Krisztus áldozatának roppant súlyát, ha nem beszélünk mindenek alkotójáról és az éltető Szentlélekről; és nem tudjuk igazán, hogy ki a Szentlélek, ha hallgatunk a mindenható Atyáról és az eljövendő Krisztusról.⁶ A három

Vagyis nem három az, akiben hiszünk, hanem valójában egy.

5 A XVI. század első negyedéből való Peer-kódex és Szenci Molnár Albert (1621) fordításában ez az első szó csak egyszer szerepel, szemben Huszár Gál (1574) és Pázmány Péter (1606) fordításával, akik ugyan nem négyszer, de megismétlik ezt a szót: *KKHI* 1. köt. (2. jz.), 280–284.

6 Vö. Luther Márton: *Három hitvallás. A Krisztus-hitnek az egyházban egyetértően használt három szimbóluma vagy hitvallása*. In Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya (szerk.): *Luther válogatott művei*. 3. köt. *Felelősség a gyülekezetért*. Budapest, 2024, Luther Kiadó, 442–461, különösen: 454.

szakasz árnyalt megfogalmazással ecseteli az Atya, a Fiú és a Szentlélek azonosságát és ugyanakkor sajátosságaikat is. (A „Hiszek” negyedik tárgya az egyház. Erről a hitvallás megfelelő helyén szólunk.)

Az egyedüli Isten személyét a Szentírásból ismert kifejezésekkel írja le a hitvallás, amikor Istennek az egyedüli voltát (5Móz 6,4) vallja – „az egy Istenben” –, akin kívül nincs más isten (Ézs 45,21–22). Senki nincs, aki hozzá fogható. Övé az ország, a hatalom és a dicsőség mindörökké – mondjuk Jézus imádságával. Földi hatalmak uralma alatt élünk, de hisszük, hogy fölöttük is Isten az Úr, aki dönt királyokat, és tesz királyokat (Dán 2,21). Mivel pedig Isten létét kizárólag észérvekkel sem igazolni, sem megcáfolni nem lehet, és az emberi fogalmak sem képesek Isten valódi mivoltának közvetlen, teljes és pontos leírására, a ráhagyatkozás értelmében vett hit jól érzékelteti Isten és ember viszonyát. Nem lehet, nem is szabad képileg megjeleníteni. Nincs olyan módszer vagy praktika, melynek segítségével Istent az ember a maga szolgálatába tudná állítani. Isten szuverén úr. Nem része ennek az anyagi világnak. Idegen szóval transzcendens, az emberi tapasztalaton felüli, érzékfeletti. Ehhez azonnal hozzá kell tenni, hogy mégis gondolkozhatunk Istenről, beszélhetünk róla, mert kijelenti magát. Az esetek többségében – sajnos – egyoldalúan úgy mondjuk el és értelmezzük a hitvallást, mint egy leltárt, melyben a teológusok Isten legfontosabb tulajdonságait akarták összezsúfolni. A nicea–konstantinápolyi hitvallás azonban nem elméleti képzelődés a világra felelő legfőbb létezőről, nem a Legfőbb Lény „természetrajza”, hanem valójában egy történet: Istennek, az Atyának, a Fiúnak, a Szentléleknek a története a teremtett világgal és az emberrel a múltban, a jelenben és a jövőben. Hittel állítjuk Isten létét, és valljuk, hogy az ember és a világ nem önmagától és nem önmagában létezik, hanem Isten áll felette.

Istenről már az Ószövetség is így tanúskodik:

mindenható Atya, hiszen ő Izráel Atyja, aki megteremtette és létrehozta (5Móz 32,6), bár atyai mivoltát nem hangsúlyozza annyira általánosan mint az Újszövetség. Határozottan állítja azonban Isten szerető gondoskodását (Hós 11,1–4; Jer 3,19). Meglepő, hogy ezt az anya képével is teszi, ami éppen nem kizárólagosan férfi mivoltának kiemelése (Ézs 49,15; 66,13). Isten felül van mindazon, amit mi férfiúi vagy női tulajdonságokként tartunk számon, de főként azért ragaszkodunk az Atya névhez, mert maga Jézus ezzel fejezte ki Istennel való bensőséges és személyes kapcsolatát, amelybe tanítványait is elhívta, amikor imádkozni tanította őket ezzel a megszólítással, és minden embert erre hív. A hitvallás így párba állított két szava (a „mindenható” és az „Atyában”) egymást világítja meg: Isten mindenhatóságát úgy értjük helyesen, ha közben nem felejtjük együttérző, gondoskodó, szerető atyai mivoltát, amit könnyen érzélgős

a ráhagyatkozás értelmében vett hit jól érzékelteti Isten és ember viszonyát.

nem a Legfőbb Lény „természetrajza”, hanem valójában egy történet:

azért ragaszkodunk az Atya névhez, mert maga Jézus ezzel fejezte ki Istennel való bensőséges és személyes kapcsolatát,

gyengeségként értünk félre, ha nem gondolunk feltétlen Úr voltára is. Mindenható, de nem hatalomittas zsarnok, aki kénye-kedve szerint csapongva uralkodik, hanem úgy, hogy minden dolog az ő kezében van, és nincs senki, aki keresztülhúzhatná azt a végső szándékát, „hogyan Krisztusban egybefoglal mindeneket” (Ef 1,10). Ez azonban nem kényszerpálya az ember számára, hanem lehetőség, melyet Jézus Krisztus eljövételével minden embernek felkínált, és melynek elfogadását Szentlelkével munkálja. A hit Istennek erre a békességet ígérő elhatározására és munkájára hagyatkozik, miközben a saját szívében és a széles világban tapasztalható rossz láttán persze az egyes ember maga is keresi a választ Isten hosszútűrésére.

Az egész mindenséget átfogó két szópár – „mennynek és földnek, minden láthatónak és láthatatlannak teremtőjében” – nemcsak az egész világ isteni eredetét mondja ki, hanem azt is, hogy nem önmagában áll fenn. Az ő teremtése ugyanis minden, ami létezik, ezért kézenfekvő a semmiből teremtés (*creatio ex nihilo*) kifejezés. Nincs sem fölötte, sem alatta, sem előtte, sem utána, sem a múltban, sem a jelenben, sem a jövőben rajta kívül más ura a mindenségnek, mint az, aki a mindenható Atya, akire mint az igen jó világ teremtőjére az ember is hálával és dicsérettel tekinthet (Zsolt 8). Teremtés volt meghatározza az ember helyét a világban, mert nem tekintheti azt a maga vágyai kielégítésére odadobott koncnak, hanem csakis olyan csodálatosan elrendezett létezőnek, melyen felelősen és előrelátóan kell osztoznia jelenbeli

és jövőbeli nemzedékekkel és más teremtményekkel.

A hitvallást megalkotó zsinatok (Nicea [325] és Konstantinápoly [381]) résztvevői és későbbi századok egyházi tisztségviselői (és tagjai) is

sokszor kiszolgálták a mandátumán messze túlterjeszkedő világi hatalmat, de – még ha nem ez volt is elsődleges szándékuk – azzal, hogy a hitvallásban a mindenható Atyát vallották egyedüli Istennek, figyelmeztetik a hatalmasokat, hogy az uraknak is van Ura, és éltetik a reménységet a legkivettebb emberek szívében is, hogy megpróbáltatásaiknak vége szakad.

A hitvallásnak a Jézus Krisztusról szóló állításai, melyek közvetlenül kapcsolódnak az előzőkhöz, az utat tévesztett embernek kínálnak segítséget. Miközben Jézus Krisztus személyét az

egyedüli Istent megillető szentírásai tulajdonságokkal mutatja be, néhány stációval felvázolja az „érettünk, emberekért és üdvösségünkért” a mennyből a földre, az istenségből az emberségbe, a szenvedésen át a kereszthalálhoz vezető

útját is. Olyan drámai ív ez, amely minden ízében ellentéte annak, ahogyan az elsősorban önmagát érvényesíteni akaró ember él.

Teremtés *volta meghatározza az ember helyét a világban,*

A Jézus Krisztusról *szóló szakasz közvetlenül kapcsolódik az Atyáról szóló szakaszhoz,*

Hiszek az egy Úrban, Jézus Krisztusban, Isten egyszülött Fiában, aki az Atyától született minden idő előtt, Isten az Istentől, világosság a világosságtól, valóságos Isten a valóságos Istentől; született és nem teremtett, az Atyával egylényegű, és általa lett minden.

A Jézus Krisztusról szóló szakasz közvetlenül kapcsolódik az Atyáról szóló szakaszhoz, amit az fejez ki, hogy a magyar fordítástól eltérően a görög és a latin szöveg sem a megismételt „hiszek” szóval, hanem csak az „és” kötőszóval kapcsolódik az előzőkhöz.

Amikor kimondjuk, hogy hiszünk „az egy Úrban”, akkor az Újszövetség gyakorlatát követve azt a szót mondjuk Jézus Krisztusra, amelyet a szent istennév (az ún. tetragram) kimondását tiltó Ószövetséget olvasva a zsidók helyett mondtak, és amely az Ószövetség görög fordításában is Isten megnevezése. Az evangéliumok szerint kortársai között Jézus azzal keltett botránkozást, ami végül az istenkáromlás vádjával elítéltetéséhez is vezetett, hogy úgy tanított és úgy viselkedett, mint aki az Atyával egészen különleges kapcsolatban áll. Az Atyához való közelsége a tanítványai számára viszont éppen ellenkezőleg, olyan megrendítő és hitre indító tapasztalás volt, ami követésére kötelezte el őket.

A hitvallás az evangéliumokból ismert fogalmakat használ: „egyszülött Fiában, aki az Atyától született minden idő előtt, Isten az Istentől [...], született és nem teremtett”. Az evangéliumokban ezek a Jézus-történet elbeszélésének részei, amelyekkel a szentírók azt rögzítették, hogy mi történt, mikor történt, és hogyan történt egykor. A hitvallásban ezeknek a kifejezéseknek nem a történeti értelme van előtérben, hanem az, ami a mai hit számára Jézus Krisztusnak a jelentősége. Ez pedig az, hogy a Fiúban az örök Atya nyilatkoztatja ki magát, aki nem a betlehemi születéssel lett Atyánk, hanem mindig is Atya volt anélkül, hogy az emberiség tudta volna. Jézus *egyszülött*: nincs más, aki hozzá fogható lenne. Mivel ő a *Fiú*, ezért mindenestül olyan, mint az Atya. „Az Atyától született minden idő előtt”: bár maga a születés szó biológiai és idői jelentésű, nem erre, nem is a leszármazás valamilyen elképzelésére kell itt gondolnunk, hanem arra, hogy ezzel az egyház korai tanítói az Atya és a Fiú viszonyának minőségét fejezték ki: Isten nem azóta Atya, hogy Jézus megszületett Betlehemben, hanem mindig is az volt. Ez pedig szétfeszíti azt az egyéni keretet, azt a hetven vagy ha több, nyolcvan esztendő (Zsolt 90,10), de a történelmi léptékű időt is, melyekben az ember önmagáról gondolkodik, és amelyet ezért legalább gondolkodásában meg kell haladnia.

„Született és nem teremtett”: nem áll alacsonyabban, mint az Atya. Isteni mivoltát fejezi ki még az is, hogy „Isten az Istentől,⁷ világosság a világosságtól, valóságos Isten a valóságos Istentől”.

Isten *nem azóta Atya, hogy Jézus megszületett Betlehemben, hanem mindig is az volt.*

E szavak mindegyike önmagában véve alkalmas lett volna Jézus Krisztus páratlan nagyságának és isteni mivoltának kifejezésére, de a pontosításra törekvő vitákban elkoptak és devalválódtak azáltal, hogy némelyek számára akár a „született”, akár „az Atyától” kifejezéshez, akár a valamiféle eredetet jelentő formákhoz

⁷ E három szónak nincs megfelelője az eredeti görögben, csak a latin változatban.

a Fiúnak az Atyához képest alárendelt volta kapcsolódott. Ebben a helyzetben az addig használt bibliai kifejezések nem bizonyultak elégségeseknek. A félreértelmességek és félreértések sokasága, a zsinat előtt zajló heves, olykor már elke-

seredett viták miatt érezték úgy az atyák, hogy még pontosabb kifejezésre van szükség, még ha az nem található is meg a Szentírásban. Így fo-

az addig használt bibliai kifejezések nem bizonyultak elégségeseknek.

gadták el végül a görög *homouszion* szót: „az Atyával egylényegű”. Nemcsak abban különbözik tehát emberektől, hogy hasonló (*homoiuszion*) az Atyához, és semmivel sem kevesebb vagy kisebb nála, hanem ugyanolyan, pontosabban azonos lényegű. Ezért minden, amit tesz, és ami vele történik, az nem pusztán az emberi történelemnek része, hanem része egy másoknak, az isteninek is. Mintha mindez még mindig nem lenne elég, a szöveg tovább folytatja az esetleges félreértelmességek kizárását: „általa lett minden”. Néhány újszövetségi helyre hivatkozhatunk itt (Jn 1,3; Kol 1,16; Zsid 1,2), és arra, hogy a korai keresztyének a Teremtő igéjére, az örök igére, Krisztusra gondoltak, amikor ezt vallották. A kifejezés fontos állítás Jézus Krisztusról éppen úgy, mint a teremtésről. Hiszen Istent a teremtésben is a Krisztusban megismert isteni szeretet vezette, és a Fiú által is küldött Szentlélek életetője a teremtett világnak mindmáig. A hívő embert, aki döbbenet tapasztalja a rosszat és a gonosztságot, és nem tud magyarázatot adni rá, az a hite és reménysége élte mégis, hogy ez a világ Isten megtartó szeretetében van.

A hitvallásnak eddig elhangzó mondatai kimondatlanul is magukba foglalják azt a meggyőződést, hogy Isten Atya voltáról és szeretetéről nem csak Jézus óta lehet beszélni. Hiszen ez a történet nem a názareti próféta működésével kezdődött, hanem hosszú előzménye van. Antiókhia óta (ApCsel 11,26) nevezik Krisztus követőit keresztyéneknek, de a tanítványok hite már akkor sem volt kizárólagos Krisztus-hit abban az értelemben, hogy őt Istennek, a mennyei Atyának helyére helyezték volna. Ellenben azt a Krisztust vallották, aki kiváltságos viszonyban van vele, nemcsak úgy, mint senki más, hanem úgy is, hogy azonos vele, és aki által magának Istennek a világ teremtése óta ható szeretete vált megismerhetővé. Erről különösképpen is tanúskodik a Jézus-esemény.

Érettünk, emberekért és üdvösségünkért leszállt a mennyből. Megtestesült a Szentlélektől és Szűz Máriától, és emberré lett.

A hitvallás közepén, a megtestesüléssel (inkarnáció) ér a gondolatmenet az emberiség jelenébe. A mindenható Atya és az Atyától minden idő előtt született s vele egylényegű Fiú nem hagyta magára a teremtett ember világát, hanem közbelépett. Nem döntést hozott fölé, hanem cselekedett érte. Ez az „érettünk” az esemény személyes irányultságát fejezi ki, de még mielőtt bárki önmagára szűkítené jelentését, hozzáteszi, hogy „emberekért”, vagyis Jézus eljövetele általában az emberekért történt. Különös, hogy közvetlenül nem nevezi meg az okot, ami miatt ez az isteni közbelépés szükségessé vált. Kérdésre válaszolva feltehetően még a hit dolgaiban járatlanok is a bűnt említenék okként. Megnevezi viszont a célt: „üdvösségünkért”

(szótéria), ami eredetileg, általánosságban valamilyen veszélyből való megmentést, megmenekülést jelent, a hit nyelvén pedig szabadulást bűntől, kárhazattól, a gonosz hatalmából. Így tehát kifejezi a megújult viszonyt Istennel, kiengesztelődést Isten és ember között, és mindazt a jót, ami ehhez tartozik. Eddig a pontig a szöveg nem foglalkozott a mindenható Atya tartózkodási helyével, hogy van-e ilyen, és ha van, akkor hol van. A „leszállt a mennyből” kifejezés azt feltételezi, hogy a „minden idő előtt” született Fiú tartózkodási helye a menny, mégis inkább arról van szó, hogy a „megtestesült” és „emberré lett” Fiú a megváltásra szoruló emberek világában emberként jelent meg. Az apostoli hitvalláshoz hasonlóan itt sincs leírva, hogy milyen emberré lett az Isten Fia. Talán azért, mert ez mindenki előtt ismert, hiszen számos helyen szól róla az Újszövetség: szelíd és alázatos szívű, nem hatalmaskodó (Mt 11,29), vámszedők és bűnösök barátja, mégsem csak elnéző, hanem gyógyító (Mt 11,19), „megüresítette önmagát, szolgálai formát vett fel” (Fil 2,7), és „mindenkiért megízlelte a halált” (Zsid 2,9). Szavaival és tetteivel Jézus tehát egy addig ismeretlen emberség példáját élte elénk. A megtestesülésről csak annyit mond, hogy „a Szentlélektől és Szűz Máriától” ment végbe. A hangsúly azon van, hogy Jézus Krisztus Isten és Szűz Mária Fia, Isten és ember. Nem részletezi az esemény módját, amint az apostoli hitvallás teszi (fogantatott, született), mert nem ezt tartja a legfontosabbnak.

Keresztre feszítették értünk Poncius Pilátus alatt, kínhalált szenvedett, és eltemették.

A Fiú jövele példátlan drámába torkollik. Csak a legszükebb stációkat és szavakat tartalmazza a szikár felsorolás: az „értünk, emberekért” leszállt Krisztust „keresztre feszítették”. Senkit nem vádol, mégis felzaklató diagnózis ez az üdvösségét elveszített emberről, aki nem bírja elviselni az ő ittlétét, hitetlenséget elmarasztaló szavait, odafordulását a bűnösökhöz, tanítását az Atyáról és szeretetéről, az egymás iránti szeretetről, de tetteit sem, amelyekkel mindezeket megdöbbentő módon hitelesítette. Mégsem hibás tervezésről vagy balesetről van szó. Előre látható és várható volt ez. Proféták szóltak korábban Isten szenvedő szolgájáról, aki életét adja népéért. Nem is történhetett volna másképpen, így kellett történnie, mert ilyen a világ, melyben élünk. Ilyen az ember, aki ebben a világban él. Isten azonban nem hagyta annyiban. A kereszthalál az emberré lett Isten Fia eljövételének és az embervilággal való találkozásának példátlan drámája. Pédátlan azért is, mert a Fiú nemcsak engedelmeskedett az Atyának, hanem az emberek iránti szeretetéből ő maga vállalta és készségesen járta végig földi útját, hogy az Atya szeretetét megismerje a világ. A legfontosabb szót, – „értünk” – a hitvallás megismétli ezen a helyen, és ezzel nyomatékosabbá is teszi. Az Újszövetség egyes iratai értelmezik is a keresztre feszítés eseményét akár mint bűn és halál felett aratott győzelmet, akár mint bűntörölő főpapi áldozatot (elégtételt), akár mint a bűn miatt az emberiség helyett elszendvedett büntetést (miattunk, helyettünk); akár mint a váltságdíj megfizetését a bűnből és az

A kereszthalál ebben az értelemben nem tragédia, hanem győzelem.

ördög hatalmából való szabadulásért (megváltás). A hitvallás viszont mintha feltételezné, hogy akik mondják, erről már tanítást kaptak, ezért elégséges utalni Jézusnak az utolsó vacsorán is mondott szavára, hogy mindez „sokakért”, illetve „tiérettetek” történik (Mt 26,28; Mk 14,24; Lk 22,19–20; 1Kor 11,24). Krisztus áldozatát magunk elé idézve lehetetlen nem gondolnunk arra, hogy mindez nem mindenkinek járó automatizmus, hanem választ vár, és új kezdetet jelent. Hiszen amiért az Isten Fia eljött, homlokegyenest ellenkezik azzal, ami „Poncius Pilátus alatt” ment végbe egykor, és ami az ő nevével jellemzett embervilág. Pilátus a maga helyén a legmagasabb világi hatalom letéteményese és megszemélyesítője, aki mégis az uralma alatt élők tetszését kiszolgálva uralkodik, de közben mindenki, a fent levő éppúgy, mint a lent levő, a maga önzésének rabszolgája, ahol mindenki mindenki ellen ádáz küzdelmet vív. A hitvallásban idáig nem mondtuk ki a „bűn” szót. Nem hiány ez, mert hiszen nemcsak nehezen azonosítható erkölcsi bűnök okozzák a problémát, hanem inkább az, hogy az embernek teljesen más viszonyban kellene élnie Istennel is, embertársaival is. A krisztusi életirány gyökeresen másfelé mutat, mint amire a „Poncius Pilátus alatt” kifejezés utal, és arra készítet, hogy irányt változtassunk, másként érezzünk és gondolkodjunk, másokért tegyünk, megbocsássunk, kiengesztelődjünk. A halált okozó keresztre feszítés és Pilátus említése után az a hozzátétel, hogy Jézus „szenedett”, ismétlésnek tűnik. A magyar fordítást követve beleérthetjük, hogy „kínhalált szenvedett”. De tovább is vezet a gondolatmenetet, mert emlékeztet, hogy az emberek gonosz értetlensége és egyéni csődje a kereszthalálhoz foghatóan fájdalmas szenvedést okoz.

A mennyből leszállt Isten Fia drámájának utolsó földi állomása, hogy eltemették. De nem ez a vég.

Harmadnapon feltámadt az Írások szerint, fölment a mennybe, ott ül az Atya jobbján és újra eljön dicsőségben ítélni élőket és holtakat, és uralmának nem lesz vége.

Példátlanul drámai esemény a keresztre feszítés azért is, mert példátlan a folytatása: „harmadnapon feltámadt”. A kereszthalál ebben az értelemben nem tragédia, hanem győzelem. Hiszen az Isten Fia a végsőkig helytállt, és nem volt hatalom, amely megállíthatta volna. Az egykori tizenkét tanítvány számára is megdöbbentő felismerés volt ez, mivel eredetileg ők sem ezt várták. Az ő kétségeiket is le kellett győzni, és ez nem észérvekkel, nem történeti bizonyítékokkal történt, amint az evangéliumok elbeszélik, hanem a közöttük és előttük megjelent Feltámadott maga vitte véghez. Ennek nyomán nyílt meg a szemük, hogy mindezt „az Írások szerint” már a messiási prófécia meghirdették. A kétségeket az evangélium minden későbbi hallgatójában le kell győzni. Krisztus feltámadása a halálból meghökkentő híradás, ami csak ahhoz mérhető állítás, hogy az egyedüli Isten a mindenható Atya és mindenek teremtője, vagy hogy az Isten Fia értünk leszállt a mennyből. Nemcsak a világnézetünket tekintve nagy kihívás, hanem azért is, mert mi, „Poncius Pilátus alatt” élők nem olyan világhoz vagyunk szokva, hogy a béke, az igazság és a szeretet mondja ki az utolsó szót. De azért is, mert a feltámadott Jézus minket is erre az új életre kötelez. Öröm

és reménység forrása ugyanakkor, hogy Krisztus feltámadt és él. Hiszen „fölment a mennybe, ott ül az Atya jobbán”. E helymegjelölésnek tűnő kifejezések elsődleges értelme annak a hitnek a megszólaltatása, hogy immár minden hatalom a Fiú kezében van, aki a mindenható Atyával együtt uralkodik. A mindenható Atya pedig az értünk és üdvösségünkért leszállt és keresztre feszített Fiúval együtt uralkodik. Megilleti hát, hogy a legnagyobbak, Úrnak nevezjük, és így tekintünk rá. Kétségeink között megerősít, hogy a Jézus Krisztusba vetett hit, reménység és a tőle kapott szeretet gyümölcseit láthatjuk egyének és közös-

ségek megújult életében. Míg mi itt a zsolotáríróval együtt sokszor csüggedten kérdezzük, hogy meddig késik, és hitünkben megingunk, ő a beteljesedés reménységére hív azzal az ígérettel, hogy „újra eljön dicsőségben”. Ha pedig az Atyával egylényegű Úrként jön el, akkor megvalósul az „ítélni élőket és holtakat” ígérete is. Félreértés lenne úgy következtetni, hogy ha Isten Atya, és a teremtett világot jónak teremtette, akkor az esendő embernek már nem kell szavai és tettei következményeivel számolnia. Éppen ellenkezőleg. Amikor eljön „meglátja minden szem, azok is, akik átszegezték” (Jel 1,7). Ez Krisztus előtt minden ember számára az önmagával való szembenézés pillanata, amikor „mindenkinek a munkája nyilvánvalóvá lesz” (1Kor 3,13). Mindez nem vonja vissza a hitvallás említett igazságát, hanem éppen ellenkezőleg arra készítet, hogy bekapaszkodjunk Jézus Krisztusba, aki „érettünk, emberekért és üdvösségünkért leszállt a mennyből”, és akit „keresztre feszített[ek] értünk”. Celanói Tamás (1190 k. – 1250 után) éneke is így érvel: „Rólam, Jézus, emlékezzél, / akiért a földre jöttél, / veszni aznap ne engedjél. // Engem fáradtál keresve, / értem szálltál a Keresztre: / annyi munkád kárba esne!”⁸ Isten üdvözítő akarata teljeseedik be azzal, hogy „minden nyelv vallja, hogy Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére” (Fil 2,11) – amint a filippi levél Krisztus-himnusza mondja. Nyilvánvaló lesz Krisztus uralma, „és uralmának nem lesz vége”, amit nem hisz a körülöttünk levő világ, de ami felől mi magunk is olykor bizonytalanságban vagyunk. De az Úrtól tanult imádságban is ezért könyörgünk nap mint nap: Jöjjön el a te országod! Amikor ezt várjuk, világunkra tekintve nem pesszimisták, hanem józanok és realisták vagyunk, mégis reménységgel élünk.

Öröm és reménység forrása ugyanakkor, hogy Krisztus feltámadt és él.

Hiszek a Szentlélekben, Urunkban és éltetőnkben, aki az Atyától és a Fiútól származik, akit az Atyával és Fiúval együtt imádunk és dicsőítünk, és aki szólt a próféták által.

A Szentlélekről szóló szakasz közvetlenül kapcsolódik az Atyáról és a Fiúról szóló szakaszhoz, amit az fejez ki, hogy a magyar fordítástól eltérően a görög és a latin szöveg sem a megismételt „hiszek” szóval, hanem csak az „és” kötőszóval kapcsolódik az előzőkhöz.

⁸ Celanói Tamás *Éneke az utolsó ítéletről*. Babits Mihály ford. In *Amor sanctus. Szent szeretet könyve. Középkori himnuszok latinul és magyarul*. [Budapest,] 1988, Helikon Kiadó, 119.

A mindenható Atyába és az egy Úrba, Jézus Krisztusba vetett hittől elválaszthatatlan a hit a Szentlélekben, de nem mint azok ellentétében, sem mint azok felváltójában vagy helyettesítőjében. Nem személytelen erő a Lélek, mert ahol az Atya és a Fiú munkálkodik, ott megtalálható a Lélek is, és ahol a Lélek munkálkodik, ott Úrnak vallják Jézust (1Kor 12,3). A hitvallás két szóval fejezi ki szoros egységüket. Az egyik, hogy a Szentlélek *Úr* a teremtett világon és a történelemben, amint a mindenható Atya mindenek teremtő Ura, és amint Jézus Krisztust, Isten egyszülött Fiát is Úrnak valljuk a hitvallásban. A másik szerint *éltető*, egészen pontosan életalkotó (*ζωοποιον, vivificans*). A hitvallás itt ugyanazt a szótövet használja, mint a teremtés kapcsán (alkotó), és

nem mint azok ellentétében, sem mint azok felváltójában vagy helyettesítőjében.

ebben is azt a bibliai gondolkodást őrzi, amely Isten Lelkének munkáját nemcsak a lelki, hanem az anyagi világgal is összekapcsolja (1Móz 1,2; Zsolt 104,29–30). Az évszázadok során a keresztyénség mégis sokszor egyoldalúan csak a

lelki dolgokra értette, elspiritualizálta és nem látta olyan fontosnak a természeti világot. Viszont jól megalapozott vélemény, hogy ha korunk embere mindenféle életet és természeti környezetet önző módon korlátlanul pusztít, az bűnös szembefordulás a Szentlélek életalkotó munkájával. A kezdeten és a teremtett világ fenntartásán felül a keresztyén új élet teremtésére is vonatkoztatjuk, hogy a Lélek éltető. Nem véletlen, hogy az Újszövetségben többször a feltámasztás szinonimája ez a görög szó, de több helyen eszkatologikus értelemben az új élet létrehozatalát fejezi ki,⁹ amelyet a földi születéshez fogható és csak a Lélek által megtörténhető csodának mond Jézus (Jn 3,4–6). Pál apostol is a sötétségből világosságot felragyogtató teremtéshez hasonlítja az új ember megteremtését (2Kor 4,6). A Szentlélek hol az egész házat betöltő zúgó szél módján, hol az ige gyengéd tüzét szítva, de az ember számára teljesen ki nem ismerhetően (Jn 3,8) végzi lelkeket ébresztő és megújító munkáját teljes összhangban az Atyával és a Fiúval. Hiszen ő az, „aki az Atyától és a Fiútól származik”. Maga Jézus mondta (Jn 15,26), hogy a Pártfogó, akit ő küld az Atyától, az Atyától származik,¹⁰ és ezt a zsinati atyák sem vonták kétségbe. Ezért a hozzáadott szavakkal – „és a Fiútól” (*filioque*) – tulajdonképpen szükségtelen kiegészíteni a hitvallást. Ez a három szó nem

9 Bultmann, Rudolf s. v. in Kittel, Gerhard (hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. 2. Bd. Δ–H. Stuttgart, 1935, Verlag von W. Kohlhammer, 877. Itt még *A Diognétoszhoz írt levélre* is hivatkozik (5,12 és 16), in Vanyó László: *Az ókeresztény egyház és irodalma*. Budapest, 1980, Szent István Társulat, 401. Varga Zsigmonddal fejezve ki magunkat: „Krisztussal való teljes sorsközösségünk a halálra és az »új életre jutásra« egyformán kiterjed 1Kor 15,22.” Varga Zsigmond J.: *Görög–magyar szótár az Újszövetség irataihoz*. Budapest, 1992, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 418.

10 Berki Feriz megjegyzése: „a Jn 15,26-ban és a konstantinápolyi hitvallásban szereplő »ekporeuesthai« igének a magyarban inkább az »ered« ige felel meg, mintsem a »származik«, mivel az első közelebbi kapcsolatot fejez ki. Az »ered« tehát jobban adja vissza a Lélek közvetlen »kijövetelét« az Atyától, míg a »származik«, ha nyelvérzékünk nem csal, bizonyos áttételességet sejtet.” Berki Feriz: „Hiszem, hogy Jézus Krisztus az Isten fia”. 1600 éves a nicea-konstantinápolyi hitvallás. *Theológiai Szemle*, 1981. 6. sz. 348.

is szerepelt az eredeti görög szövegben, hanem csak később került a latin változatba Nyugaton, azokra a vitákra tekintettel, amelyeket az ariánusokkal folytattak, akik a Fiút ugyan embereknél nagyobbnak, de az Atyánál kisebbnek tekintették.

Minden istentiszteletünket az Atya, Fiú, Szentlélek nevében kezdjük, és templomi imádságainkat az ő dicsőítésével fejezzük be. Nem mindig gondolunk bele, hogy ez semmiképpen sem holmi dagályos formula, hanem a közöttünk munkálkodó Szentlélekbe vetett hitnek a megvallása, „akit az Atyával és Fiúval együtt imádunk és dicsőítünk” jelenlétéért és ajándékainak sokaságáért.

A lelki ajándékok (karizmák), melyekkel a szolgálatába állított embereket a Szentlélek felruházza, könnyen elkápráztatnak. Ahol azonban az Atyára is néznek, nem a zűrzavarnak örülnek, hanem a rendnek, és nem a szélsőségeket keresik, hanem a közösség építésén fáradoznak. Igazi értéke nem az elragadtatás; inkább öt szót értelemmel, mondja az apostol (1Kor 14,19). A Lélek nem kapcsolja ki a teremtésben kapott értelmünket, hanem irányítja gondolkodásunkat és ítélőképességünket. Ahol pedig a Fiút is követik, nem felejtik, hogy a legnagyobb a szeretet, és a Lélek arra serkent, hogy minden dolgunk szeretetben menjen végbe.

Napjaink sok keresztyén hívője csak a pünkösdi kiáradásra gondol, ha a Szentlélek jöveteléről van szó. A hitvallás a prófétákat említve – „és aki szólt a próféták által” – emlékeztet, hogy a Léleknek az újszövetségi kor előtti munkáját se feledjük, mivel a teremtő Isten minden időben Lelke által munkálkodik. Együttal pedig legyünk nyitottak és józanok, ha próféta támad közöttünk (1Kor 14,29).

Hiszem az egy, szent, egyetemes és apostoli egyházat.

A magyar fordítástól eltérően a görög és a latin szöveg, az előző három szakaszhoz hasonlóan itt is csak az „és” kötőszóval kapcsolódik az előzőkhöz. Tehát az eredeti szövegekben az első szó, a „Hiszek” negyedikként az egyházra is vonatkozik. Ráadásul ugyanolyan nyelvi megoldással, mint az isteni személyekkel kapcsolatban, vagyis a ráhagyatkozás értelmében (hiszek az egyházban). Az átlagprotestáns meg is ütközhet emiatt az egyház isteni rangra emelésétől tartva. Egyrészt fontos, hogy nem pusztán az egyház szociológiai és emberi valóságára utal a hitvallás, hiszen „az egy, szent, egyetemes és apostoli egyházat” említi. Másrészt segíthet itt az ágostai hitvallás (7,1), mely szerint az egyház „a szentek gyülekezete, amelyben az evangéliumot tisztán tanítják, és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki”,¹¹ ahol tehát a szentségek és az ige hatékonyságát nem az emberi közreműködés, hanem Krisztus rendelése és parancsa valósítja meg. Ilyen értelemben az egyház ugyan nem egyetlen lehetősége a mindenható Atyával, a Krisztus evangéliumával és a Szentlélek életető munkájával való találkozásnak, de mégiscsak az Isten és ember közötti megbékélésnek páratlanul megkülönböztetett helye.

11 *Ágostai hitvallás.* Bódi Emese – Reuss András ford. Budapest, 2008, Luther Kiadó, 24. /Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, 2./

A hit az egyházban közvetlenül kapcsolódik az Atyáról, Fiúról, Szentlélekről eddig mondottakhoz, és tartalmilag elválaszthatatlan tőle. Hiszen az egyház „Isten tulajdonba vett népe” (1Pt 2,9), amelyet Krisztus megváltott, a Szentlélek pedig összegyűjt, hogy Isten nagy tetteit hirdesse a világban. Az egyház megalapítása nem érvényteleníti Izrael kiválasztását. Az Újszövetség az elnevezések és kifejezések sokaságát használva szól az egyházzal, mint Isten szőlőjéről, templomáról, épületéről, menyasszonyáról, Krisztus testéről, az új Jeruzsálemről, Isten népéről. A zsinati atyák itt csak a négy legfontosabbnak mondható jelzővel illeték az egyházat: „az egy, szent, egyetemes és apostoli egyházat”. *Egy az egyház, mert „az Atya, a Fiú és a Szent Lélek egységében egybegyűlő*

Az egyház megalapítása nem érvényteleníti Izrael kiválasztását.

*nép”.*¹² Ha az emberi sajátosságok különbözősége kerül előtérbe, ami még a hit értelmezését és megélésének módját is befolyásolja, folytonosan veszély fenyegeti ezt az egységet. Mégis egy az egyház, egynek kell lennie, mert Isten teremtő,

megváltó és megszentelő akaratának egysége, nem pedig az emberi sajátosságok hozzájárulnak létrehozásához az egyházat. *Szent* az egyház, mert tagjai az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében részesültek a keresztségben, és megszentelődnek a naponkénti bűnbánat és bűnbocsánat által. Hivatása, hogy szavaiban és tetteiben mégis Jézus Krisztus áldozatos szeretetének tanúja legyen a világban, és ne a hitetlen világ életstílusát kövesse. *Egyetemes* (katolikus) az egyház, mert Isten ajándékait az egész földön bármiféle megkülönböztetés nélkül minden embernek kell hirdetnie. Az egyes hívők elsődlegesen a helyi egyházban él és szolgál, erősödik hitében, és erősít másokat. Ezek a helyi egyházak és tagjaik mégis egyetlen egyházat alkotnak, amelyben mindannyiukat döntő módon az határozza meg, hogy Isten ajándékaiból élnek, Krisztus megváltottai, és a Szentlélek hívta el és szenteli meg őket. Az egyház úgy egyetemes, hogy a lelki élet és bizonyágtétel különböző helyeken és korokban széles eltéréseket mutat. A sokféleség egyrészt megbecsülendő ajándék, másrészt feladat is, hogy ne vezessen megosztottsághoz. *Apostoli* az egyház, mert az apostolok és a próféták alapjára épült, és mert a Krisztus keresztségéről és feltámadásáról szóló apostoli igehirdetésből táplálkozik, ahhoz a Lélek vezetését kérve hűségesen és értelemszerűen ragaszkodik.

Vallom az egy keresztséget a bűnök bocsánatára.

A mondat első szava – „Valljuk” (a görög szövegnek megfelelő alakban) – világosan fejezi ki, hogy a keresztség is a hitvallás része, de nem úgy, mint az Atya, Fiú, Szentlélek. A szentségek közül egyedül „az egy keresztséget” nevezi meg. Az egy jelentőségét az adja, hogy ugyanaz az egy Isten az, aki mindenkit elhív, és aki szeretetre kötelezi el övét (Ef 4,4–5). Egy a keresztség azért is, mert Krisztus megpecsételte eljövételével, szenvedésével, kereszthalálával és feltámadásával. Amit egyszer elvégzett és megígért, az az ő részéről nem szorul további igazolásra, hanem érvényes marad

¹² Cyprianus: Az Úr imádságáról. Korzenszky Richárd ford. In Vanyó László (szerk.): *Szent Cyprianus művei*. Budapest, 1999, Szent István Társulat, 365. /Ókeresztény írók, 15./

mindennap, amíg élünk. Esendősége miatt azonban az embernek, legyen akár fiatal, akár vén, szüksége van arra, hogy emlékeztessék, hová tartozik, és bátorítsák, hogy az Atya tárt karokkal várja. A keresztség mint a bűnök bocsánatának ígérete a bűnöktől való szabadulásnak az eszköze és az Istennel megromlott viszony megújításának záloga. A keresztelésnél elhangzó isteni ígéret és a víz látható jele feltételezi és megkívánja az elfogadó ember hitét, de ébreszti és erősíti is azt.

Várom a holtak föltámadását és az eljövendő örök életet. Ámen.

A hitvallás utolsó mondata a reménység szava, és szerves folytatása az idáig mondottaknak. Egy olyan világban, amely a halálra úgy tekint, mint mindenek a végére, Krisztus feltámadása által felbátorítva együtt így szólhatunk: „Várjuk a holtak föltámadását” (a görög szövegnek megfelelő magyar igealakokkal). Hitünk szerint nem a halál mondja ki az utolsó szót fölöttünk, hanem az értünk meghalt Krisztus. Az ember méltóságát nemcsak az adja, hogy Isten teremtményei vagyunk, hanem az is, hogy „az eljövendő örök életet” ígéri. Ezt az Isten eljövendő országában való életet valójában még csak elképzelni sem tudjuk. Hiszen nem mostani életünk meghosszabbítása, hanem igazság, béke és öröm (Róm 14,17). Nem tükör által homályosan fogunk látni, hanem színről színre (1Kor 13,12; Jel 22,4). Hitünk szerint abban az életben nem lesz gonosz, bűn és halál, mert kereszthalálával és feltámadásával Krisztus diadalmaskodott rajtuk (Kol 2,15).

A reménységre szóló elhívásunk semmiképpen sem azt jelenti, hogy meg kellene alkudnunk az emberek közti méltánytalanságokkal, igazságtalansággal vagy kizsákmányolással, sem azt, hogy lemondanánk az életéről, és menekülni akarnánk ebből a világból. Inkább megerősít abban, hogy korlátaink és félelmeink ellenére Isten ígéreteiben bízva éljünk, küzdjünk a méltányos és igazságos emberi világért, mert minden dolgunkat a mindenható Atya kezében tudjuk. Nem a mi erőfeszítéseink hozzák el az Isten új világában való életet, de nem hiábavaló sem a mi hitünk, sem az igehirdetésünk, sem a szolgálatunk. A mindenható és teremtő Atyába, az értünk emberré lett, keresztre feszített és feltámadott Isten Fiába és az éltető Lélekbe vetett hittel együtt nézünk reménységgel nemcsak a jövőbe, hanem jelenbeli megpróbáltatásainkra és küzdelmeinkre is.

Ámen.

A Bibliából és a különböző liturgiákból ismert szócska a gyülekezet közösen elmondott hitvallásának az utolsó szava. Ünnepeles tanúvallomás ez arról, hogy annak tartalmát a magunkénak valljuk. Többet jelent ez a szó annál, mint választ arra a kérdésre, hogy mit hittek egykor, vagy mit hisznek és tanítanak ma a keresztyének. A nicea–konstantinápolyi hitvallás himnusz Isten dicsőségéről és szeretetéről, ami nem a régiek gondolkodásának muzeális emléke, hanem mindennapos indítás szeretetben folyó emberséges életre, folytonos ok a hálaadásra, és éltető reménység, míg csak élünk.

A budahegyvidéki evangélikus gyülekezet meghurcolása, 1959–1963. 3. rész

5. A megtört gyülekezet

Ordass Lajos visszaemlékezéseiben írt az 1958-ban történt második eltávolítása utáni helyzetről. Felsorolta azokat a lelkészeket, akiknek el kellett hagyniuk gyülekezeteiket, többek között Budahegyvidéket is. Az érintett egyházközségek helyzetét röviden így foglalta össze: „Ezek a gyülekezetek száralmasan széthullottak.”¹ A széthullás okai, fázisai és következményei a hegyvidéki gyülekezet esetében is jól nyomon követhetőek.

5.1. Az egyházkormányzat leépítése

Fentebb már írtunk arról, hogy Zoltai Gyula hivatali működése alatt tizenöt presbiter hagyta ott a testületet, köztük a teljes tisztikar, élén a felügyelővel. A több hullámban zajló folyamatnak legfontosabb szakasza 1960 októberében Kardos Ernő felügyelő lemondásával kezdődött. Kardos Ernő Pozsonyban született 1907-ben, kémiantanári oklevelet 1931-ben szerzett a budapesti egyetemen, ugyanitt doktorált. Kutatói

„Ezek a gyülekezetek száralmasan széthullottak.”

karrierje már a harmincas években elkezdődött, élelmiszeripari munkássága elsősorban a fűszerpaprika-termelés szervezéséhez, minőségi ellenőrzéséhez, illetve a konzervipari fejlesztésekhez kötődött különböző állami kutatóintézetek vezető munkatársaként.² Munkásságát a rendszerváltás után, 1994-ben Széchenyi díjjal ismerték el.

Tradicionalis evangélikus családban nőtt fel, „megtérése” a háború után egy nagytarcsai konferenciához kötődik, és Danhauser László igehirdetésének hatására lett aktív gyülekezeti tag.³ Budahegyvidék önállósulása után, 1953-ban ő lett a gyülekezet első felügyelője. Felügyelőként továbbra is aktív részese volt a gyülekezetben folyó laikus lelki munkának: az ún. szenior ifjúság (fiatal felnőttek) bibliaóráinak volt rendszeres vezetője, előadója.⁴

Fentebb említettük, hogy Zoltai Gyula beiktatásán a kötelező udvariassági körök helyett szóvá tette, hogy nem a gyülekezet döntése volt a régi lelkész eltávolítása és az új megválasztása. A következő év presbitériumi ülésein lezajlott vitákban azonban mindig közvetítő álláspontot

1 Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások (folytatás)*. Bern, 1987, Európai Protestáns Szabadegyetem, 886.

2 *História – tudósnapta*: <https://tudosnapta.kfki.hu/historia/egyen.php?nanev=kardos> (letöltve: 2025. április 27.)

3 Müller Miklós: Rekviem dr. Kardos Ernőért. *Evangélikus Élet*, 2003. február 9. 10.

4 Budahegyvidéki Evangélikus Egyházközség Jegyzőkönyvei (BHV-jegyzőkönyvek), 1960, 1. Presbitériumi ülés jegyzőkönyve, 1960. január 26

foglalt el, igyekezett a lelkész és a presbiterek közötti feszültségeket enyhíteni, az egyházköz-ség egységét megőrizni. Szeretett lelkészével is vállalta a konfliktust, amikor 1959 decemberében igyekezett rávenni Danhausert a végleges lemondásra, hogy a lakáskérdés rendeződjék.⁵ Az 1960. január 26-án megtartott, az 1959. évi lelkései jelentést tárgyaló, heves vitákat hozó presbiteri ülésen a tanácskozást megnyitó bevezetőjében igazat adott Zoltai kritikáinak, aki az adminisztráció hiányosságait tette szóvá, és megállapította, hogy a lelkész és a gyülekezet közötti lelki egység létrejött az elmúlt hónapokban. „Isten ennek a gyülekezetnek a pásztorlására olyan pásztorot küldött, aki eddigi szolgálatai alapján arról tett bizonyosságot, hogy Jézus Krisztus hű gyermeke, mint igehirdető, mint pásztor és mint kormányos is igen-igen jó munkát végez és a gyülekezet igen-igen nagy részében a szeretet, köszönet és hála érzését váltotta ki.” (Kiemelés az eredetiben.)⁶

Kardos Ernő közvetítő szerepét nem méltányolta az egyházi és állami vezetőség, sorsa már Danhauser elmozdításával megpecsételődött. Kardos kiszorítása 1960 október elején kezdődött, amikor írásban jelezte lemondását a gyülekezet lelkészének, hivatkozva arra, hogy „ezzel az elhatározással is gyülekezetünk életének békés és zavartalan továbbfolytatását kívánom elősegíteni [...]”⁷ A november 3-i presbiteri ülésen Pollner Jenő másodfelügyelő és Zoltai Gyula is a lemondás elfogadását javasolták. Utóbbi kifejtette, hogy Kardossal véleménykülönbségeik ellenére is „baráti és testvéri” kapcsolatban tudott együtt dolgozni. A felügyelő lemondásának indoklásaként elmondta, hogy korábban már a két püspök és az esperes is felszólította őt a távozásra, de akkor úgy vélte, hogy az a gyülekezet cserbenhagyása lenne. „Nem akarom lemondásom minden mozzanatát ismertetni, ez kárára lenne a gyülekezetnek [...] Nem az történt, hogy lemondásomat hosszas fontolgatás előzte meg, hanem bizonyos »ultimátum« formájában történt [...] Nincs abban semmi megbotránkoztató, ha valaki olyan veszi át a szolgálatot, akit nem terhelnek az egyházi és világi felsőbbeségtől el nem feledett tények a múltból. [...] Az egyik nagyon döntő szempont, hogy azt senki se kívánja, hogy a gyülekezettől váljak meg vagy a szolgálattól. Ha ezt kívánna valaki, erre nem mondhatnék igent.”⁸

A vita folyamán Kerekes Titusz próbálta meg a lemondás konkrét okát megtudni, de csak azt az általános választ kapta a lelkésztől, hogy Kardos Ernő „sok kérdésben nem ért egyet az egyház mai vonalvezetésével.” A presbitérium ezután elfogadta a lemondást, de a szavazás

szóvá tette, hogy nem a gyülekezet döntése volt a régi lelkész eltávozása és az új megválasztása.

Kardos Ernő közvetítő szerepét nem méltányolta az egyházi és állami vezetőség,

5 BHV rendezetlen iratok. Danhauser László: Kálváriám újabb stációja, 2.

6 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 1. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1960. január 26

7 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 122. Kardos Ernő lemondó levele, 1960. október 2.

8 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 115. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1960. november 3.

után újra rákérdeztek az okokra. Zoltai ekkor már igen indulatosan közölte a presbitériummal, hogy a gyülekezet teljes tisztikarának már a lelkészválasztáskor le kellett volna mondania. „A

„A problémák most értek meg annyira, hogy valóban »vagy-vagy« elé kerültünk.

problémák most értek meg annyira, hogy valóban »vagy-vagy« elé kerültünk. Vagy lemond a felügyelő, hogy az általa képviselt múlt ne legyen teherterítel a gyülekezet életében, vagy le kell mondania a lelkésznek.”⁹

A felügyelő lemondásának elfogadásáról a gyülekezeti közgyűlés volt hivatott véglegesen dönteni. A közgyűlést azonban egészen addig nem hívták össze, amíg Zoltai javaslata a teljes tisztikar lemondásáról meg nem valósult. November 19-én Várady Lajos esperes levélben szólította fel lemondásra Pollner Jenő másodfelügyelőt, arra hivatkozva, hogy gyermekei felekezetre nézve egyháza kárára adott reverzálist, ezért az egyházi törvények miatt nem viselhet gyülekezeti tisztséget. Két nappal később az esperes jelenlétében tartottak presbitériumi ülést, aki felvetette, hogy az egész presbitérium testületi lemondása lenne a megfelelő megoldás. A presbitérium ezt nem fogadta el, hanem végül a püspökhöz küldendő küldöttséget választott,

felvetette, hogy az egész presbitérium testületi lemondása lenne a megfelelő megoldás

hogy vele tisztázzák a felmerült problémákat, többek között a „reakció” vádjának kérdését. Pollner reverzálásának ügyét hivatalosan nem tárgyalták, a másodfelügyelő pedig nem mondott le.¹⁰ A lemorzsolódás nem állt meg, a kö-

vetkező napra datált nyilatkozattal a gyülekezet tisztviselői – Bretz Gyula gondnok, Madocsay Emil ügyész, Härtner József jegyző és a számvevőszék elnöke, Schmidt Gyula – jelentették be lemondásukat.

A lemondások, küldöttségek, el nem fogadott lemondások egyre szövevényesebb folyamata kaotikus helyzetet eredményezett, amely az 1960. december 29-i presbitériumi ülésen kulminált. Molnár Gyula beszámolt a gyülekezet küldöttségének a püspöknél tett látogatásáról, amelyen Várady Lajos esperes is jelen volt. Vető Lajos ragaszkodott Pollner lemondásához, Kardos Ernő visszatérését azonban nem tartotta kizártnak. A megbeszélésen az is kiderült, hogy nem az egyházvezetőség, hanem „állami kívánság” áll Kardos lemondásának hátterében, amelyről az esperes a lelkész révén értesült. A tárgyalás végén Várady Lajos kérte a küldöttséget, hogy érték el Kardos lemondásának visszavonását. A tárgyalásról szóló beszámoló után Zoltai Gyula kérdőre vonta a küldöttség tagjait, hogy őt miért nem tájékoztatták ennek eredményeiről. Nem fogadta

nem az egyházvezetőség, hanem „állami kívánság” áll Kardos lemondásának hátterében

el azt a választ, hogy igenis megtörtént a tájékoztatás, és sértetlen elhagyta az ülést. A presbitérium hosszas vita után úgy döntött, hogy a zavaros helyzetben nem terjesztik a gyülekezet

9 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 118. Presbitériumi ülés jegyzőkönyve, 1960. november 3.

10 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 127–131. Presbitériumi ülés jegyzőkönyve, 1960. november 21.

közgyűlése elé a lemondások ügyét.¹¹ A másnapi közgyűlésen sem a lelkész, sem az esperes nem vett részt, az előzetesen meghirdetett napirendből pedig valóban kihagyták a lemondások elfogadását.¹² A másnapi istentisztelet után Zoltai bejelentette, hogy felfüggeszti lelkészi szolgálatát addig, amíg a gyülekezeti közgyűlés fel nem menti tisztviselőit a szolgálat alól.¹³

A háttérben folyó tárgyalások eredményét az 1961. január 10-én megtartott presbiteri ülés tárgyalta meg. Az ülést Várady Lajos vezette, a szolgálatát felfüggesztő lelkész azon csak „vendégként” volt jelen. Várady az érdekeltek közötti január 7-i „testvéri megbeszélés” eredményét ismertette, mely szerint Kardos Ernő, Jármay Gyula, Bretz Gyula, Madocsay Emil, Gärtner József és Schmidt Gyula lemondanak tisztségeikről. A presbiteri ülés során Gärtner József jegyző egészségügyi állapotának javulására, és a lelkész korábbi rosszhiszemű tájékoztatására hivatkozva visszavonta lemondását, amit a presbitérium tudomásul vett. További vita végén a presbitérium 11:3 arányban elutasította a lemondások elfogadását. A döntés után Várady esperes bejelentette, hogy élni fog vezetői jogaival és az egyházmegyei elnökség nevében össze fogja hívni a gyülekezeti közgyűlést.¹⁴

A január 13-án meghirdetett közgyűlés tagjainak névsorában 11 presbiteren kívül döntő többségében asszonyok neveit olvashatjuk. Kézdy Pál a vele készített interjúban elmondta, hogy az ülést nem hirdették meg széleskörűen, és azt az asszonybibliaóra után tartották meg, abban a közösségben, amelyben a legnagyobb befolyása volt Zoltai Gyulának.¹⁵ A viharos közgyűlésen Várady határozati javaslatként fogalmazta meg a lemondott és még le nem mondott tisztikar tagjainak eltávolítását, a kialakult helyzetért pedig a presbitériumot tette felelőssé. „Döntson a közgyűlés abban a kérdésben is – mert hisz erről is szó van – hogy kívánja-e Zoltai Gyula lelkész szolgálatát, vagy pedig inkább ragaszkodik a tisztségéről lemondott Pollner Jenő m. felügyelő személyéhez és elősegíti Zoltai Gyula lelkésznek a gyülekezetből való távozását.”

A szavazás előtt szót kérő presbitereket – Koczor Miklóst, Kerekes Tituszt és Csonka Gézát – egyszerűen kizárta a közgyűlésről, mondván, hogy nem fizetnek egyházi adót, ezért sem felszólalni, sem részt venni nem jogosultak. Végül Zimmermann Aladár egyházmegyei felügyelő rendelte el a nyílt szavazást, amelyen 47:7 arányban elfogadták a gyülekezeti tisztségviselők lemondását. A szavazás után felszólaló (és ki nem zárt) presbiterek egyöntetűen tiltakoztak három presbitertársuk kizárása, és a presbitérium bűnbakká tétele miatt.¹⁶

a kialakult helyzetért pedig a presbitériumot tette felelőssé.

11 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 139–140. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1960. december 29.

12 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 142. Közgyűlés jegyzőkönyve, 1960. december 30.

13 BHV-jegyzőkönyvek, 1961, 5. Közgyűlés jegyzőkönyve, 1961. január 13.

14 BHV-jegyzőkönyvek, 1961, 1–3. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1961. január 10.

15 Interjú Kézdy Pállal, 2021. november 2.

16 BHV-jegyzőkönyvek, 1961, 5–12. Közgyűlés jegyzőkönyve, 1961. január 13.

A felügyelő, a tisztikar és a három legaktívabb presbiter lemondatása gyökeresen átalakította az egyházközség belső erőviszonyait. A presbitérium és a gyülekezet elveszítette világi vezetőjét, a gyülekezet adminisztratív irányítása, majd néhány hónappal később az anyagi ügyek intézése is a lelkész kezébe ment át. Az ígéretek és határozatok ellenére a tisztségviselők presbiteri működésüket sem folytathatták. Koczor Miklós megmaradt a gyülekezetben és folytatta munkáját, Kerekes Titusz és Csonka Géza más gyülekezetekben találtak otthonra több évtizeden keresztül. Kardos Ernő a gyülekezet tagja maradt, de aktív szolgálatot az újpesti református közösségben, Gyökössy Endre gyülekezetében végzett. Véglegesen 1988-ban tért vissza Hegyvidékre.¹⁷

5.2. Anyagi kiszolgáltatottságban

A budahegyvidéki gyülekezet gazdálkodása 1959 és 1963 között összeomlott. A templom nélküli egyházközségnek évtizedekre le kellett mondania templomépítő álmairól. Adósságai teljes mértékben függővé tették az egyházvezetőségtől, gyülekezeti autonómiája gyakorlatilag megszűnt.

Danhauser László eltávozásával a lakásproblémát kellett a gyülekezetnek sürgősen megoldania. Az 1959. április 2-án tartott presbitériumi ülés határozatban szögezte le, hogy 1949-ben „a mai gyülekezeti ház megvétele után a lelkész saját háromszobás lakását bocsátotta az egyházközségnek cserelakásként rendelkezésére. Az egyházközségnek fennáll tehát az a kötelezettsége, hogy az adott esetben hasonló lakást tartozik a lelkésznek és családjának rendelkezésére bocsátani.”¹⁸ Ezt a határozott álláspontot az elkövetkező hónapok kálváriája felpuhította. 1959. december 8-án gyülekezeti küldöttség kérte fel Danhausert, hogy számoljon be lakása eladásának körülményeiről. A volt lelkész továbbra is ragaszkodott ahhoz, hogy az annak idején 11.000 Ft-ért eladott háromszobás bérlakásával egyenértékű ingatlant kér. Feljegyzése szerint igényének jogosságát már akkor is vitatták néhányan.¹⁹ A lakáskérdés megoldása 1959 novemberétől vált akuttá, amikor az öttagú Zoltai család beköltözött az egyszobás sekrestyébe. Addigra kiderült, hogy bérlakás helyett csak öröklakás jöhet szóba, ami nagyjából kétszeres áron érhető el. Ennek megvásárlásához Kardos Ernő és Jármay Gyula személyesen kérték Káldy püspök segítségét, aki 70-80.000 Ft támogatást ígért a gyülekezetnek.²⁰ Az 1959. december 8-i ülésen már konkrét lakásajánlat birtokában tárgyaltak. A 160.000 Ft-ért kínált ingatlan

megvásárlásához az egyházkerület 80.000 Ft kölcsönt biztosított a gyülekezetnek, Danhauser László 50.000 Ft-ot és az átírási költségeket vállalta, a gyülekezet pedig 30.000 Ft-tal járul

A sikeres adásvétel után Danhauser László 1960. január 21-én átadta a lakást.

17 Müller: *Rekviem...* (3. jz.), 10.

18 BHV-jegyzőkönyvek, 1959, 58. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1959. április 2.

19 BHV rendezetlen iratok. Danhauser László: Kálváriám újabb stációja, 1.

20 BHV-jegyzőkönyvek, 1959, 99. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1959. november 20.

hozzá a tranzakcióhoz. A hosszú vita során kiderült, hogy az egyetemes egyház 80.000 Ft-os kölcsöne valószínűleg részben, vagy egészben vissza nem fizetendő segéllyé alakulhat át a következő évben, de erre sem Káldy Zoltán, sem az ülést vezető Várady Lajos nem tudott garanciát adni.²¹

A december 13-án tartott közgyűlés már arról tudott dönteni, hogy a 30.000 Ft gyülekezeti önrészt a vári gyülekezetétől 1960. január 31-i lejáratallal kapott kölcsönből teremti elő, amelyet adományokból fognak visszafizetni.²² A sikeres adásvétel után Danhauser László 1960. január 21-én átadta a lakást.²³ A volt lelkész kiköltöztetését nemcsak azért sérelmezte, mert a lakáskérdését részben saját költségére kellett megoldania, hanem azért is, mert az országos egyház segítségének felvétele az volt, hogy lelkészi állásáról végleg mondjon le. Korábbi lemondása ugyanis csak annyit tartalmazott, hogy „kész vagyok egy vidéki gyülekezeti tisztelet elfoglalni ott történő megválasztásom esetén.”²⁴ Álláspontja szerint tehát nem lemondott, hanem erőszakkal eltávolították. Lemondását végül aláírta, de hamar megbánta. „Mind jobban lehullott az álarc. Kezükben volt a lemondásom. Beengedem őket a lakásomba, mennem kell és talán a végén a pénzem is elúszik [...] Nyakig adósság, majd azt terjesztik felőlem, hogy jó üzletet csináltam.”²⁵

A lakásvásárlásra felvett 30.000 Ft-nak csak a töredékét sikerült céladományként összegyűjteni. A vári kölcsönt először magánszemélyek egyéves lejáratú hiteléből fizették vissza,²⁶ majd a lejáró kölcsönöket ismét a vári gyülekezet hiteléből egyenlítették ki.²⁷ Az adósságból nem tudtak kilábalni, ezért 1960 júniusában felmerült annak a Királyhágó utcai teleknek az eladása, amelyet templomépítés céljára vásároltak még 1958 júniusában. A telek értékesítéséről 1961. augusztus 20-án hozott határozatot a közgyűlés, amit végül 1962 februárjában sikerült eladni az azt bérlő üzemnek 62.000 Ft-ért – 7.000 Ft-tal kevesebbet, mint amennyiért négy évvel azelőtt megvették. Az adósságot ebből az összegből sikerült visszafizetni azon az áron, hogy hosszú évekre lemondtak a templom felépítéséről.²⁸

1962 januárjában elhunyt özv. Kuzmány Gyuláné, aki korábban a telkét a gyülekezetre hagyta.²⁹ A hagyatéki tárgyaláson kiderült, hogy a végrendelet állításával szemben további örökösök is vannak. Végül a 130.000 Ft-ra értékelt telket csak 80.000 Ft-ért lehetett eladni,³⁰ amiből a szomszédokkal és az örökösökkel való megegyezés, valamint az ügyintézési költségek és illeték

21 BHV-jegyzőkönyvek, 1959, 106–110. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1959. december 8.

22 BHV-jegyzőkönyvek, 1959, 127. Gyülekezeti közgyűlés jegyzőkönyve, 1959. december 13.

23 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 3. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1960. január 16.

24 BHV-jegyzőkönyvek, 1959, 62. Danhauser László Vető Lajosnak, 1959. március 13.

25 BHV-rendezetlen iratok. Danhauser László: Kálváriám újabb stációja, 2.

26 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 3. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1960. január 16.

27 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 142. Gyülekezeti közgyűlés jegyzőkönyve, 1960. december 30.

28 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 142. Gyülekezeti közgyűlés jegyzőkönyve, 1960. december 30.

29 BHV-jegyzőkönyvek, 1960, 1–5. Pénzügyi Bizottság jegyzőkönyve, 1962. március 7.

30 BHV-jegyzőkönyvek, 1962, 33–34. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1962. június 8.

levonása után 37.000 Ft-ja maradt a gyülekezetnek.³¹ A templomtelekből és a Kuzmány-féle ingatlan eladásából befolyó összegből, valamint az országos egyház által juttatott 25.000 Ft-os támogatásból 1963 őszére sikerült a Tartsay Vilmos utcai gyülekezeti házat tatarozni 71.000 Ft-os költséggel.³²

A gyülekezet Zoltai Gyula távozását sem úszta meg költségek nélkül. A legsúlyosabb tétel az a 10.000 Ft volt, amelyet a lelkész a Kuzmány-féle telekeladás során vett át a vevőtől az ingatlan tulajdoni viszonyai rendezésének költségére. A pénz nem került a gyülekezet pénztárá-

A gyülekezet Zoltai Gyula távozását sem úszta meg költségek nélkül.

ba, Zoltai a telek átírását nem végezte el. Végül polgári bíróság marasztalta el a volt lelkészt, de az általa okozott kárt – kamatokkal és perköltséggel együtt 12.600 Ft-ot – a gyülekezetnek kellett kifizetnie.³³ A gyülekezet hiába próbálta

meg polgári peres eljárással az elsikkasztott összeget Zoltaitól visszaszerezni, a bíróság illetékesség híján nem döntött, és egyházi törvényszék elé utalta az ügyet,³⁴ amely azt végül soha nem tárgyalta. Az újabb polgári per végül 1966-ban havi 300 Ft-os részletekben a gyülekezetnek okozott kár megtérítésére kötelezte Zoltait. Az egyházi törvényszék által elkezdett, de ítélethozatalig soha nem jutó eljárás további 4.300 Ft anyagi kárt állapított meg, amit Zoltai okozott a gyülekezetnek.³⁵

A bevételeit, ingatlantörökjét, örökségét felélő gyülekezet feje felett Damoklész kardjaként lebegett az a 80.000 Ft-os juttatás, amelyet az országos egyház Danhauser László lakásvásárlásához biztosított. 1966-ban úgy kapott 40.000 Ft egyházi segítyt a gyülekezet, hogy abból a gyakorlatban egyetlen fillért sem látott, mert azt a 80.000 Ft tartozás törlesztéseként számolták

el kellett fogadniuk az egyház által kiküldött Csengődy Lászlót, akinek volt saját budapesti lakása.

el. A templom és *de facto* parókia nélküli gyülekezetnek semmi mozgástere nem maradt, hiszen reménytelen volt lelkészt találni ilyen anyagi feltételek mellett. A folyamatosan közegyházi segítyre szoruló egyházközség megmaradt 40.000 Ft „tartozásával” és annak kamataival is sakkban

tartható maradt. Zoltai utódjául el kellett fogadniuk az egyház által kiküldött Csengődy Lászlót, akinek volt saját budapesti lakása. (*folytatjuk*)

31 BHV-jegyzőkönyvek, 1963. Lelkészi jelentés a Budahegyvidéki Evangélikus Egyházközség 1962. évi munkájáról és szolgálatairól, 1963. március 22.

32 BHV-jegyzőkönyvek, 1963. Presbiteri ülés jegyzőkönyve, 1963. szeptember 20.

33 Evangélikus Országos Levéltár (EOL) Budai Egyházmegye iratai, 209. tétel. Burián Sándor: A vizsgálóbíró jelentése Zoltai Gyula volt budahegyvidéki lelkész fegyelmi ügyében, 1964. június 19.

34 EOL Budai Egyházmegye iratai, 209. tétel. Budapesti Fővárosi Bíróság végzése, 1965. június 21.

35 Kerekes Tituszné – Kézdy Pál: *A Budahegyvidéki Evangélikus Gyülekezet története*. Piliscsaba, 2003, Fébé, 67–68.

Ordass Lajos evangélikus püspök második félreállítása 1958-ban* 2. rész

A második félreállítás

A következő hónapokban az állam Ordass püspököt teljesen elszigetelte. Mivel 1956-ban maga az állam rehabilitálta, ezért mindent megtett, hogy ne kelljen újból erővel félreállítani. Stratégiájuk inkább az volt, hogy önkéntes lemondásra bírják. Azzal zsarolták, hogy a püspök egyházkerületében megvonták a lelkészek állami fizetéskiegészítését (az ún. kongruát), egzisztenciális válságba sodorva ezáltal az evangélikus papokat.¹ A dolog visszafelé sült el: számos lelkész a másik kerületből saját fizetéséből küldött segílyt kollégáinak, a gazdagabb gyülekezetek közül pedig többen magukra vállalták az állami támogatás kipótlását, magyarán a hívek támogatása jelentősen csökkentette az anyagi szükségét, s így a zsarolás élet.² Emellett folyamatos nyomásgyakorlással igyekeztek Ordass püspökségének, a Déli Evangélikus Egyházkerület egyházmegyéinek lelkesítő karait, illetve általában a laikus és klerikus egyháztagokat Ordass-sal szembeni nyilatkozatok kibocsátására sarkallni, amelyeknek természetesen sajtómegjelenést is mindig biztosítottak.³

Amikor azonban minderre válaszul Ordass fegyelmi eljárást kezdeményezett saját maga ellen az egyház különfegyelmi bíróságától,⁴ beadványára semmilyen hivatalos választ nem kapott, az illetékes szervek úgy tettek, mintha mi sem történt volna.

az illetékes szervek úgy tettek, mintha mi sem történt volna.

* A tanulmány eredetileg az alábbi kötetben jelent meg: Erdős Kristóf – Szuly Rita – Tabajdi Gábor – Wirthné Diera Bernadett (szerk.): *Küzdelem a lelkekért. Pártállam és egyházak a hosszú hatvanas években*. 2. köt. Budapest, 2023, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 687–718. Most azért közöljük folyóiratunkban (bővített formában), hogy a tanulmány szélesebb körben válhasson ismertté. (A szerk.)

- 1 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-3/1958., Államsegély kérése, 1958. január 18.
- 2 Böröcz Enikő 2012: *Egyházfő viharban és árnyékban. Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspöki szolgálata (1945–1958)*. 1. köt. Budapest, 2012, Luther Kiadó, 521–531.
- 3 Lásd Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások (folytatás)*. Bern, 1987, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 803; valamint az *Evangélikus Élet* alábbi számai: 1958. január 5., 12., 26., február 2., 16., 23., március 2., 9., 16., 23., 30., április 6., 27., május 4., 11., 18., 25., június 1., 8., 15., 22., 29., július 6.
- 4 „Azzal a megdondolással, hogy az egyházkerület papjainak (és talán gyülekezeteinek is) annyi védelmet adjak a fölösleges zaklatástól, amennyit csak meg tudok adni, az egyház különfegyelmi bírósága részéről kértém az ellenem való fegyelmi eljárás indítását.” Lásd MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 39.

Nem hivatalos módon a püspök Grünvalszky Károlytól értesült a pesti egyházmegye március 7-i gyűlésén arról, hogy a fegyelmi ügy nem megoldás az egyházi problémákra. Ekkor vált a püspök számára is világossá, hogy beadványára nem fognak felelni.⁵

Ordass ellenfelei tehát nem pusztán egy esetleges állami elmozdítást nem tartottak kívánatosnak, hanem egyáltalában Ordassnak bárminemű kényszerű elmozdítását. Hogy a végén mégis az állami közbeavatkozást választották a fegyelmi eljárás helyett, annak több oka is van. Egyrészt fegyelmi úton egyáltalán nem biztos, hogy az állam számára kedvező ítélet született volna meg a fegyelmi bíróság előtt. Minthogy a bíróság titkosan szavaz, nehezen ellenőrizhető, hogy ki mire adta le a voksát.⁶ Másrészt pedig, ha fegyelmi úton távolították volna el Ordasst, az kísértetiesen hasonlított volna arra, amikor 1950-ben szintén fegyelmi úton fosztották meg püspöki tisztétől. Ennek ódiumát valószínűleg nehezebben tudták vállalni, mint azt, amit végül is megtettek.

Ordass Lajos *pro memoriájának* 1958. április 20-i bejegyzésében rövid jóslatot fogalmazott meg a saját várható félreállítása kapcsán.⁷ Ebben ő is levonta a következtetést, hogy eredetileg az államnak nem állt szándékában őt Túróczyhoz hasonlóan félreállítani, sem pedig fegyelmi úton letenni püspöki székéből, mert számukra kényelmesebb lett volna, ha önként lemond. Most, hogy a püspök szerint az államhatalom számára is világossá vált, hogy ez nem fog bekövetkezni, Ordass azt jósolta, hogy – az államiak közelmúltbeli, az ő ügyének közeli lezárására vonatkozó nyilatkozatai alapján – mégiscsak állami beavatkozásra fogják őt az egyházi életből kikapcsolni.

Ordass diagnózisa fölöttébb pontos volt. Valóban, az állam részéről nem számítottak arra, hogy ilyen mértékű patthelyzet alakuljon ki, nem gondolták volna, hogy Ordass az ellene bevezetett szankciók ellenére sem lesz hajlandó megtörni. A végsőig reménykedtek abban, hogy

Ordass vagy kapitulál és beáll a sorba a „haladók” közé, vagy rákényszeríthetik arra, hogy önként lemond. Ehhez képest egyik sem történt

Ordass diagnózisa fölöttébb pontos volt.

5 Vö. EOL DOLL 2. doboz, 6. tétel és MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 41–43.

6 ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció, 33: „Papp István” jelentése, 1958. márc. 4.

7 „Egy kis summázást kell végezmem a szolgálati helyemről való eltávolíttatásom ügyében. Eredetileg úgy festett a dolog, hogy állami részről nem kívánnak elküldeni (Túróczy mintájára) és ismételten is tudomásul adták, hogy az egyház fegyelmi bírósága sem hajlandó – kérésem ellenére – a vizsgálatot megindítani. Az út az akart lenni, hogy szembefordítsák velem a kerület lelkészeit és ha lehet, gyűlekezeteit, hogy így valósággá váljék, amit Horváth János még januárban jelentett a külföldnek: Ordasst a saját papjai fogják lemondásra kényszeríteni. Úgy látszik, hogy ez az út nehezen járhatóan bizonyult. Most több jel arra mutat, hogy végül mégis csak az állam fog belenyúlni a kérdésbe. [...] A kérdés most csak ez: Elküldenek-e egyszerűen, vagy – mint bizonyos jelekből következtetni lehet erre is – összeesküvésű pert indítanak-e meg. Ez esetben nyilván azok lennének az összeesküvésben bűntársaim, akik az utóbbi időben támadásoknak voltak kitéve.” Lásd MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 52–53.

meg. Így tehát – bármennyire nem akarta is ezt – az állam rákényszerült arra, hogy eltávolítsa a püspököt a helyéről. Ordass – ahogy láthattuk – tisztában volt azzal, hogy az állam nagyon ódzkodik ettől a megoldástól, s erre ő tudatosan rájátszott.⁸ Bizonyos szempontból nézve végig Ordass volt az, aki irányította az eseményeket. Azáltal, hogy nem volt hajlandó elveit földadni, végig nyeregben maradt, tudatos viselkedésével pedig ő kényszerítette rá az államot arra, hogy olyan módon oldja meg a helyzetet, ami legkevésbé sem állt szándékában. Morális értelemben tehát Ordass győzelmet aratott: ő nem a püspöki pozíciójáért küzdött, hanem egyházáért és az egyház érdekében vallott elveiért. Ezek mellett az elvek mellett mindvégig kitartott, azokból egy fikarcnyit sem engedett. Így tehát a másik fél, az állam és az ezt kiszolgáló egyházi vezetés kényszerült rá, hogy viselkedését, reakcióját Ordasshoz szabja. Grotoszt módon tehát a hatalom alkalmazkodott a püspök által teremtett helyzethez és nem fordítva. Ennek köszönhető, hogy az államnak több lépésben⁹ föl kellett adnia azt az imázst, amelyet eredetileg láttatni akart magáról: azt, hogy Magyarországon béke és (vallás)szabadság van.

Ordass *pro memoria*ja április 20-i helyzetértékelő bejegyzésének megírásakor már készen állt az állami forgatókönyv a püspöknek az egyházi életből való végleges kikapcsolásához. A tervezetet Grnák Károly, az evangélikus egyház élére novemberben kinevezett miniszteri biztos, az ÁEH munkatársa állította össze 1958. április 14-i keltezéssel.¹⁰

Grnák első pontban azt javasolja, hogy „össze kell hívni a déli egyházkerület tanácsát [azaz presbitériumát – I. G.] úgy, hogy Darvas József egyházkerületi felügyelő levelet ír Ordassnak, melyben a déli kerület tanácsának összehívását kéri.”¹¹ Grnák még a levelet is megfogalmazta.

Morális értelemben tehát Ordass győzelmet aratott:

8 Az állambiztonság már 1958 februárjában megállapította, hogy „Ordass Lajos püspök azt szeretné, ha az állam részéről történe olyan intézkedés, amely az ő püspökségét nem fogadja el. Ennek a háttere az, hogy Ordass külföldön úgy tűnne fel, mint aki szilárdan kitartott álláspontja mellett, de a kommunista kormányzat félreállította. Ez lehetőséget nyújt számára ahhoz, hogy mint mártírt kezeljék, s elvileg őt tartsák az ev. egyház püspökének.” Baji László tartótitzt fenti értékelése mutatja, hogy az állam teljesen tisztában volt Ordass ismételt félreállításának várható következményeivel, épp ezért az előbbiekhöz azt is hozzáfűzi, hogy a félreállítást át kell gondolni, mert ha félreállítják, az Ordass „akaratának érvényesülését jelentené az állammal szemben” (lásd ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció, 25: „Papp István” jelentése, 1958. febr. 10.)

9 Első lépésben akkor, amikor a szankciókat bevezették az egyházban, második lépésben pedig akkor, amikor Ordass félreállították.

10 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-18/1958. Az ifjúsági munka felmérése az ev. egyház területén, 1958. április 14. A dokumentum első része az evangélikus egyházban folyó ifjúsági munkáról szól és az ezzel kapcsolatosan kialakítandó állami koncepcióról, ezért ezt a címet kapta az irat a levéltári jegyzékben.

11 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-18/1958. Az ifjúsági munka felmérése az ev. egyház területén, 1958. április 14.

„Ha Ordass erre nem válaszol a kijelölt határidőig, vagy elutasító értelemben válaszol, akkor az egyházi törvények értelmében a kerületi felügyelő egyedül is összehívhatja a tanácsot. Vagy pedig a 23 tagú kerületi tanács tagjainak többsége hívja össze a déli kerület tanácsát.”¹² A forgatókönyvnek ezt a pontját óraműpontossággal végrehajtották. 1958. május 6-án érkezett meg Ordasshoz Darvas József felügyelő levele,¹³ amelyben fölkéri, hogy hívja össze a kerületi presbitérium ülését. Ordass válaszolt,¹⁴ és közölte, hogy ez nem áll módjában a kerület ellen bevezetett, szabadságot korlátozó szankciók miatt. Ezután az egyházkerület tanácsának (presbitériumának) tagjai közül kilencen (kevesebb mint a testület fele) kérvényezte az egyházkerületi elnökségtől a tanácsülés összehívását. Erre válaszul Darvas József felügyelő május 17-én összehívta a Grnák-féle forgatókönyvben előírt presbitériumi ülést május 27-ére.¹⁵

A forgatókönyv második pontjának a.) alpontja szerint az egyház egyetemes ügyészének és az Evangélikus Teológiai Akadémia egyházzogi tanszékének szakvéleményt kellene adniuk. Ebben kifejténnék, hogy a déli egyházkerületi püspöki szék 1956. október 30-án, Dezséry László lemondásával megüresedett. A tisztség betöltetlen maradt, mert az egyházi törvények előírják, hogy betölteni csak választás útján lehetséges, Ordass Lajost pedig senki nem választotta meg déli kerületi püspöknek, 1945-ös megválasztása pusztán az azóta megszűnt Bányai Egyházkerületre szólt.¹⁶ Emellett Ordass Lajosnak a lelkesítő szolgálatához sincsenek meg a kellő feltételek, mert nem tette le az esküt a népköztársaságra és annak alkotmányára. Továbbá Ordass nem rendelkezik az Elnöki Tanácsnak a püspöki működéshez szükséges hozzájárulásával sem (1957. évi 22. tvr. alapján). Épp ezért a déli kerületi püspöki szék üres, Ordassnak nincs honnan lemondania, mert valójában nem is püspök. Grnák a tervezetében április 18-áig adott határidőt a fenti szakvélemény elkészítésére. A forgatókönyvnek ezt a pontját is precízen végrehajtották: a szakvélemény az *Evangélikus Élet* című egyházi hetilap május 11-i számában jelent meg.¹⁷

A második pont b.) alpontjában a forgatókönyv szükségesnek tartja, hogy a teológia tanári kara nyilatkozzon az Ordass-üggyel kapcsolatban még azelőtt, hogy a déli kerület presbitériuma összeülne. Ki kellett volna nyilvánítaniuk, hogy az országban vallásszabadság van, a jelen helyzetért pedig egyedül Ordass Lajos felel, aki egyébként nem legitim püspök. A tervezet ezen kitételének végrehajtására nem került sor – legalábbis én nem találtam nyomát. Ennek oka talán az, hogy ekképp az ügy tovább húzódtott volna, az államiak pedig nagyon siettek.

Csak részben valósult meg a c.) alpont, talán szintén a sietség okán. Eszerint azoknak az egyházmegyéknek, ahol az esperes „haladó” vagy legalábbis befolyásolható – továbbá a Pest

12 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-18/1958. Az ifjúsági munka felmérése az ev. egyház területén, 1958. április 14.

13 EOL DOLL 2. doboz, 9. tétel.

14 EOL DOLL 2. doboz, 9. tétel.

15 EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1958., 1958. május 27.

16 Az egyházkerületek átalakításáról lásd korábban.

17 *Evangélikus Élet*, 1958. május 11., 2.

megyei egyházmegyében, amelyet eddigi renitens viselkedéséért meg kellett büntetni –, szintén Ordass elleni nyilatkozatokat kellett volna meghozniuk a fenti tartalommal. Ezek közül csak a Pest megyei egyházmegye nyilatkozata, valamint a bács-kiskuni egyházmegye nyilatkozata valósult meg, az is felemásan. Egyik sem jelenti ki Ordassról, hogy nem legitim püspök, pusztán az állammal való viszony rendezésének fontosságát hangsúlyozza. Az *Evangélikus Élet* mind a kettőt közölte.¹⁸

A d.) alpont koncepciója teljes mértékben érvényesült: „Sajtótámogatást kell adni az Ordass-ügy elintézéséhez.”¹⁹ Minden, az ügy elintézésével kapcsolatos dokumentumot – ahogyan láthattuk – az *Evangélikus Élet* szorgalmasan leközlött.

Minden bizonnyal – bár erre közvetlen adat nem maradt fenn – az e.) alpontot is módszeresen végrehajtották. Eszerint a déli egyházkerület presbitériumának tagjai körében nagy hangsúlyt kell helyezni az eufemisztikusan

„meggyőzésnek” nevezett feladatra. Grnák fölosztotta a presbitérium tagjait önmaga, Horváth János és a megyei egyházügyi előadók között: akkurátusan beosztotta tehát, hogy melyik presbitert kinek kellene megoldoznia. Hogy végülis az egyes megoldozások hogyan sikerültek, nem tudni, a munka eredményességét azonban jelzi, hogy a tanácsból öten is lemondtak tisztjükről.²⁰

Az f.) alpontot is kifogástalanul teljesítették, miszerint „megkülönböztetett gonddal kell foglalkozni Ordass főtámogatóival.”²¹ Ennek lényege az volt, hogy Ordass legközelebbi munkatársait és barátait teljesen el kell zárni attól, hogy „agitációs tevékenységet” fejtsenek ki.

A forгатókönyv harmadik és egyben utolsó pontja tartalmazza a – második pont a.) alpontjában összehívandó – presbitériumi ülésen meghozandó határozatokat. Először is meg kell állapítania, hogy Dezséry László lemondása óta nincs törvényesen megválasztott püspöke a kerületnek. Majd azt kell kimondania, hogy Ordass Lajos nem tekinthető püspöknek (a fönt már kifejtett okok miatt). Végül pedig a presbitérium vegye föl az érintkezést az illetékes állami hatóságokkal – vagyis az Elnöki Tanáccsal – a püspöki tiszt betöltésének kérdésére nézve. A

„Sajtótámogatást kell adni az Ordass-ügy elintézéséhez.”

18 A Lelkészi Munkaközösségek életéből. *Evangélikus Élet*, 1958. április 27. 2.

19 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-18/1958. Az ifjúsági munka felmérése az ev. egyház területén, 1958. április 14.

20 Dedinszky Gyula (Ordass jövendőbeli vejének az apja), Hafenschner Károly (Ordass munkatársa, Deák téri lelkész), Boleratzky Lóránd kerületi ügyész, Karner Károly teológiai tanár, valamint Nagy József és Jugovits Lajos tanácsstagok. Lásd EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1958., 1958. május 27.

21 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-18/1958. Az ifjúsági munka felmérése az ev. egyház területén, 1958. április 14.

május 27-i presbitériumi ülésen minden szóról szóra így történt.²² A presbitériumi ülés Dezséry László lemondásának ügyét fölterjesztette az Elnöki Tanácsnak.

Az Elnöki Tanács határozata három héttel később, június 17-én – Nagy Imre miniszterelnök kivégzésének másnapján – született meg.²³

Ordass június 19-én kapta kézhez Horváth János levelét, amelyben közli, hogy a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa nem járult hozzá Dezséry László 1956. október 30-i lemondásához.²⁴ Ordass *pro memoriájának* utolsó bejegyzésében ezt így kommentálja: „Egyénileg fölszabadulást érzek. Az egyház sorsa rám nehezedik.”²⁵

**„Egyénileg fölszabadulást érzek.
Az egyház sorsa rám nehezedik.”**

reahajtott intézkedéssorozatban arra az apróságra nem figyeltek oda, hogy a presbitériumi ülés összehívásának napján hivatalosan még nem hozta meg az Elnöki Tanács a határozatát, hanem majd csak három nappal később.

A presbitériumi ülésen fölolvasták az Elnöki Tanács határozatát, majd a gyűlés megállapította, hogy a déli egyházkerület püspöke 1952 óta folyamatosan Dezséry László. Ordasst a testület fölkerlte, hogy adja át Dezsérynek a püspöki hivatalt, további életére pedig Isten áldását kérte.

**a presbitériumi ülés összehívásának napján
hivatalosan még nem hozta meg az Elnöki
Tanács a határozatát,**

Darvas József felügyelő június 14-én ismét összehívta a déli kerület presbitériumát június 24-ére, hogy tárgyaljanak az Elnöki Tanács határozatáról.²⁶ Külön érdekesség, hogy a mindeddig oly precíz következetességgel vég-

rehajtott intézkedéssorozatban arra az apróságra nem figyeltek oda, hogy a presbitériumi ülés összehívásának napján hivatalosan még nem hozta meg az Elnöki Tanács a határozatát, hanem majd csak három nappal később.

Ezután az ülésen szintén jelen lévő Horváth János szólalt föl. Kifejezte, hogy üdvözlí, hogy a déli egyházkerület egy újabb lépést tett előre az állammal való viszony rendezésében azáltal, hogy az ellenforradalmi erőktől irányított reakciós vezetés után ismét a helyes útra lépett.

Dezséry Lászlónak kifejezte köszönetét azért az áldozatos munkájáért, amelyet püspökként annak érdekében fejtett ki, hogy a szocializmust építő állam és az egyház közötti viszony mindig harmonikus legyen. Bejelentette, hogy Grnák Károly miniszteri biztost visszahívják, a kongruát pedig visszamenőleges jelleggel kifizetik az egyházkerületnek.

Ezután maga Dezséry László püspök szólalt föl. Több órás, Ordasst (is) rágalmazó beszédének végén bejelentette lemondását²⁷ A színjátékban rá kiosztott szerepet ezzel eljátszotta. Soha többé az egyház életében nem vett részt.

22 EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1958., 1958. május 27.

23 MNL OL ÁEH XIX-A-21-d, 009-4/1958.

24 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-28/1958., Határozat Dezséry László püspök lemondásával kapcsolatban.

25 MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum, 16. doboz: Pro memoriák. Evangélikus egyházunk képviselőinek tárgyalása az államhatalom képviselőivel, 58.

26 EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1958., 1958. június 24.

27 EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1958., 1958. június 24.

Dezséry újbóli lemondását a presbitérium elfogadta, és elfogadásra fölterjesztette az Elnöki Tanácsnak. Ordass Lajost pedig nyugdíjazták.²⁸

Az Elnöki Tanács Dezsérynek ehhez a második lemondásához 1958. augusztus 21-én járult hozzá,²⁹ lehetővé téve ezáltal, hogy a püspöki székbe az a Káldy Zoltán kerüljön, aki aztán majdnem a teljes Kádár-koron keresztül meghatározta az evangélikus egyház életét. Káldy Zoltán beiktatására 1958. november 4-én, a szabadságharc vérbe fojtásának második évfordulóján került sor, jelezve a szocialista „forradalmi” erők győzelmét az evangélikus egyházban.

Összegzés

Azáltal, hogy az 1957. novemberi tárgyalásokon kiderült, hogy Ordass valóban autonóm, s nem lesz hajlandó kielégíteni az állam akaratát sem belpolitikai, sem külpolitikai vonalon, az államnak komoly presztízaveszteséget kellett elszenvednie: több lépésben föl kellett adnia fent részletezett stratégiáját és az evangélikus egyház autonómiáját tiszteletben tartó hatalom imázsát. Első lépésben akkor, amikor a katolikus és református egyházak mintájára az evangélikus egyházban is bevezette a szankciókat és kinevezte a miniszeri biztost, a második lépésben pedig akkor, amikor rászánta magát, hogy az általa rehabilitált és a püspöki székbe általa visszaengedett Ordass Lajost, a Lutheránus Világszövetség alelnökét és esélyes következő elnökét ismét, véglegesen kikapcsolja az egyházi közéletből. Ritka eset a történelemben, amikor a pártállam hideg pragmatizmusát és a jogszerűség látszatának megteremtésére irányuló cinikus szándékát ennyire nyilvánvalóan le tudjuk leplezni, mint Ordass második félreállítása esetében. Az e célból készült forgatókönyv épp ezért különösen is értékes dokumentum és bizonyíték.

A kádári terrornak és az 1956-os szabadságharc megtorlásának ebben a legintenzívebb időszakában az Ordassal szemben tanúsított viselkedéséből fölsejlik a klasszikus Kádár-kor tipikus, ekkor azonban még egyáltalán nem jellemző hatalmi mechanizmusa és az evangélikus egyházzal kapcsolatos politikája. E hatalmi mechanizmusnak az volt a lényege, hogy az állam igyekszik kerülni a közvetlen, nyilvános beavatkozást az egyház belügyeibe. Ehelyett inkább arra törekszik, hogy az általa kézivezérelt vezetői rétegen, a kiterjedt ügynökhálózaton és a zárt körben elhangzó fenyegetéseken keresztül a háttérben meghúzódva mozgassa a szálakat, az állami koncepciót tehát közvetett módon, nem állami szerveken keresztül érvényesítve, mintegy láthatatlan kézként. Ennek belpolitikai haszna az, hogy az egyház tagjai nem az ál-

A színjátékban rá kiosztott szerepet ezzel eljátszotta.

jelezve a szocialista „forradalmi” erők győzelmét az evangélikus egyházban.

28 EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1958., 1958. június 24.

29 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 11. doboz, E-9-34/1958., Kivonat megküldése a Déli Evangélikus Egyházkerület Tanácsa Budapestben 1958. évi június 24-én megtartott ülésének jegyzőkönyvéből.

lamhatalom részéről, hanem saját vezetőik részéről érzékelik közvetlenül az elnyomást, s így esetleges indulataik, sérelmeik stb. is inkább feléjük irányulnak. Külpolitikai haszna pedig, hogy a Nyugat felé autonómnak, tárgyalóképesnek látszó – esetleg népszerű (lásd Ordass) – egyházi

az egyház tagjai nem az államhatalom részéről, hanem saját vezetőik részéről érzékelik közvetlenül az elnyomást,

vezetők képviselhetik a hazai anyaegyházukat, akiknek ily módon esélyük van beépülni nemzetközi szervezetek közvetlen működtetésébe is. Ugyan ezt az evangélikus egyházzal kapcsolatos külpolitikai célját a pártállam először Ordass személyére dolgozta ki, erre vonatkozó szándékát azonban a püspök második félreállítását követően sem adta föl: már a hatvanas években láthatjuk annak jeleit, hogy az új, együttműködő egyházvezetésnek, közülük is legfőképpen az Ordass-t váltó Káldy Zoltánnak igyekszik mindenben egyengetni a külföldi karrierjét.³⁰

hatása – a püspök félreállítása ellenére is – az egész Káldy-korban jelentős és meghatározó maradt.

Ordass Lajos második püspökségének hatása – a püspök félreállítása ellenére is – az egész Káldy-korban jelentős és meghatározó maradt. A Káldy-féle egyházvezetés tudatosan szembehelyezkedett Ordassal, magát a püspököt pedig egy fajta mumusként kezelte, akinek

a személyét tabuvá tették: nem volt illendő szóba hozni, beszélni róla, s legfeljebb csak virágnyelven lehetett utalni rá. Azonban épp ezért a hozzá való viszony – az Ordass-komplexus – bűvópatakként alapvetően meghatározta az egyház és vezetőinek működését.³¹

30 Kertész Botond: Káldy Zoltán állambiztonsági tevékenysége. In Mirák Katalin (szerk.): *Egyházvezetők*. 1. köt. *Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő*. Budapest, 2014, Luther Kiadó, 218–268. /Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990./

31 Az Ordass utáni Kádár-kor egyházvezetőivel és azok állambiztonsági kapcsolatával foglalkozik a Háló című kötet sorozat. Az itt olvasható tanulmányok, tudományos föltárások mind alátámasztják az Ordass-komplexus létezését. Lásd Mirák Katalin (szerk.): *Háló, 1–3. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990*. Budapest, 2010, 2014, 2020, Luther Kiadó.

A Lélek békességhez juttat.

A mindennapi életjavítás és bűnvallás völgyéből a keresztyén hívőt püünkösd Léleke fölvezeti a teljes lelki békesség magas hegyére. Hol nyugodtan nézi viharok tombolását, ahol senki el nem veheti lelki gyönyörűségét. Ezt az igazi békességet sem ismeri a világ, amint nem ismeri a Lelket sem, melynek szent ajándéka ez a békesség. S mert nem ismeri, tagadja, hogy ember teljes békességhez juthatna. Tagadása azonban éppen olyan oktalan, mintha valaki tagadná, hogy túl a nagy tengeren is van szárazföld, mert ő azt sosem látta. Jobb, ha elhiszi annak szavát, aki járt már arra.

Püünkösd Léleke ilyen nagy ajándékokat tartogat mindannyiunknak, bár minket is változtatna át ajándékaival gyöngye emberekből mindent vállaló apostolokká. Ámen.

A Lélek békességhez juttat

A mindennapi életjavítás és bűnvallás völgyéből a keresztyén hívőt püünkösd Léleke fölvezeti a teljes lelki békesség magas hegyére. Hol nyugodtan nézi viharok tombolását, ahol senki el nem veheti lelki gyönyörűségét. Ezt az igazi békességet sem ismeri a világ, amint nem ismeri a Lelket sem, melynek szent ajándéka ez a békesség. S, mert nem ismeri, tagadja, hogy ember teljes békességhez juthatna. Tagadása azonban éppen olyan oktalan, mintha valaki tagadná, hogy túl a nagy tengeren is van szárazföld, mert ő azt sosem látta. Jobb, ha elhiszi annak szavát, aki járt már arra.

Püünkösd Léleke ilyen nagy ajándékokat tartogat mindannyiunknak, bár minket is változtatna át ajándékaival gyöngye emberekből mindent vállaló apostolokká. Ámen.

(Részlet Ordass Lajos igehirdetéséből, amelyet 1931. május 25-én Püünkösd második ünnepén mondott el Cegléden Jn 14,15–21; és Csel 2,37–47 alapján. Kéziratban. 247.)

Mitől evangélikus az evangélikus iskola?

Erős hátrányból indultam. A nyugati határszélen nőttem fel egy szintiszta katolikus községben. A 90-es évek elején, amikor már lehetett menni, megkérdezték az osztálytársaim az általános iskolában, hogy én miért nem voltam vasárnap templomban. Erre megszeppenve mondtam, hogy én is voltam, csak nem abban, amelyikben ők.

Lelkiismeret-furdalást keltett bennem, hogy én más vallású vagyok. Azt éreztem, hogy nem tartozom közéjük. Nekem el kellett autóznom 10 km-t, hogy hittanórán és istentiszteleten ve-

hessek részt. A vasárnapi hittanóra után beültem a nemeskéri artikulás templom ódon falai közé, ahol a korálok dallamai egyre ismerősebben csengtek a fülemben. Szórványban élve ritkán adódott lehetőség megélni nagy létszámú,

Lelkiismeret-furdalást keltett bennem, hogy én más vallású vagyok.

megerősítő közösségi élményt, ez nagyon hiányzott. Később az egyházmegyei ifjúsági találkozók, hittantáborok során megnyugtató volt találkozni evangélikusokkal, mert így egyre csökkent bennem az iskolában és a faluban szerzett kisebbségi érzés.

Sopronban aztán az újra evangélikus líceum ökumenikus légkörében elfogadtak annak, aki vagyok. A református és katolikus diáktársainkkal együtt énekeltük – többek között – az *Ímé,*

*mily jó, gyönyörűséges a testvérek egysége...*¹ kezdetű éneket. Ez a közeg lehetőséget biztosított számomra, hogy én is Isten gyermekének érezzem magam, és hogy én is érek annyit, mint a másik felekezet hívei. Itt az áhítatokon és az

egyre csökkent bennem az iskolában és a faluban szerzett kisebbségi érzés.

istentiszteleteken is együtt ültünk a templompadban. A felekezeti hitoktatás segítségével úgy erősödhetett felekezeti identitásunk, hogy közben mindannyian éreztük, a Krisztus-követők nagy családjába tartozunk. A gimnáziumi évek az istenkeresésem és az evangélikusságom szabad formálódásának meghatározó időszaka volt. Ehhez persze olyan pedagógusokra volt szükség, akik partnerek voltak ebben. Legfőképp természetesen a hittanár személye volt a

kulcsa ennek a folyamatnak. Azóta is gyermeki tisztelettel gondolok vissza Alpár Geyza bácsira.

A gimnáziumi évek az istenkeresésem és az evangélikusságom szabad formálódásának meghatározó időszaka volt.

A mérnöki stúdiumok után elhívást kaptam arra, hogy adjam tovább az örömhírt. Hittanári tanulmányokat kezdtem azzal a céllal, hogy minél többeknek elmondhassam a kapott tanítást, és adjak életre szóló közösségi élményeket. Így már a teológiai évek alatt meghívtak a líceumba, hittantáborokba segítőnek. Óriási élmény volt! Hát még amikor a diploma megszerzé-

st, és adjak életre szóló közösségi élményeket. Így már a teológiai évek alatt meghívtak a líceumba, hittantáborokba segítőnek. Óriási élmény volt! Hát még amikor a diploma megszerzé-

1 *Új ének. Második, javított kiadás. Mevisz. 2001. 95.*

se után lehetőséget kaptam, hogy ott tanítsak! Összesen 14 évig tanítottam hittant. Rengeteg csendesnapot, csendeshétvégét, hittantábot szerveztünk, és jó volt látni, hogy a különbözők miként egyek.

5 éve új feladattal bízott meg az Úr. Vagyis tulajdonképpen a feladat ugyanaz, csak a forma és a lépték más, mint eddig: a Hunyadi János Evangélikus Óvoda, Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola főigazgatójaként kell minél több emberhez eljuttatni az örömhírt. Nem feltétlenül személyesen, de mindenképpen az iskolán keresztül. S noha néhány órában most is tanítok hittant, az igazi kihívás az, hogy hogyan lehet egy egyházi iskolát úgy vezetni, hogy arról megtudja mindenki, hogy ott Jézus tanítványai vannak, akik szeretik egymást. Jól szeretni viszont nagyon nehéz. Ehhez partnerként kellene a szülők is. Hiszen ők kezdték el a gyermeknevelés felelősségteljes munkáját, az óvoda és az iskola pedig velük együtt tudja folytatni azt. Luther *Kis kátéjából* tudjuk, hogy a reformátor az Isten dolgairól szóló alapvetés felelősségét a családfők kezébe adja. A további nevelés a gyermekek hosszú távú érdekei mentén kizárólag közösen történhet.

Szükséges tehát a szülő bizalma az intézmény és a pedagógusok iránt. S legfőképpen akkor, amikor valamilyen zűrés ügy van az iskolában. „Hogyan történhetett ez meg egy egyházi iskolában!” – hangzik a „kedvenc” kérdésem, ha valami nehéz, problémás helyzet adódik. Úgy, hogy ezek az ügyek nem iskolafüggők. A gyerekek ugyanis bizonyos helyzetekben ugyanúgy viselkednek, függetlenül attól, hogy milyen iskolába járnak. A kérdés inkább az, hogy mi, felnőttek – a pedagógusok, az igazgató, a fenntartó – hogyan reagálunk az ő viselkedésükre, vagy hogyan kezeljük a konfliktusokat. Büntetünk, elmarasztalunk, megalázzunk, kiközösítünk, vagy szeretettel odafordulva, türelemmel meghallgatva, feltárva az okokat megpróbálunk segíteni. Biztosan nehéz, biztosan nem fog mindig menni, mert a szülőknek sokszor nehéz elfogadni, ha a gyermekük bármiben eltér az átlagtól, de meg kell próbálni segíteni. Azt gondolom, ettől lehet egy iskola „láthatóan evangélikus”.

Utoljára említek egy olyan problémakört, amit Ittész Szilvia *Egyházi és állami iskolák. Pedagógiai gondolatok mindkét „térfeletről”* című, korábban e lap hasábjain megjelent írásában² részletesen kifejtett: a társadalmi szerepvállalás kérdését. Mivel az egyházi iskolák válogathatnak, hogy kiket vesznek fel, sok esetben jóval kevesebb problémás gyermek ül a padjaikban, mint az állami iskolákban. Ha nem is tudatosan, hanem a kontraszelekció révén, de arányát tekintve

A mérnöki stúdiumok után elhívást kaptam arra, hogy adjam tovább az örömhírt.

egy egyházi iskolát úgy vezetni, hogy arról megtudja mindenki, hogy ott Jézus tanítványai vannak,

de meg kell próbálni segíteni. Azt gondolom, ettől lehet egy iskola „láthatóan evangélikus”.

² Keresztyén Igazság, Új folyam, 2024. 1. sz. 30.

a munka nehezből is kevésbé veszik ki részüket. Hála Istennek, egyre több evangélikus iskola látja ezt, és vállal felelősséget a hátrányos helyzetű vagy segítségre szoruló diákokért. Így a kérdésünkre adandó választ kiegészíthetjük azzal, hogy attól is lehet evangélikus egy iskola, ha legalább az egészséges mértékig vállalja az átlagostól eltérő családok és gyermekeik felé való odafordulást.

Végezetül ha a címben feltett kérdésre a saját tapasztalataimból kiindulva keresem a választ, akkor az alábbiakban tudom összegyűjteni egy evangélikus iskola fontos ismérveit:

- a felekezeti hitoktatással biztosítja a felekezeti identitás erősödését; eközben az ökumené jegyében, az egyházi jellegű intézményi programokon keresztül a közös pontra, Jézus Krisztusra, valamint az istenkeresésre és az istentapasztalatra fókuszál;
- elősegíti és támogatja a gyülekezethez tartozást, akár gyülekezeti, akár országos fenntartású;
- befogadó és türelmes az őszinte istenkeresőkkel, de egyértelműen közli a saját értékeit és elvárásait;
- tudatosan tervezett pedagógiai vezetéssel biztosítja a támogató közösségek kialakulását, hogy azokra a diákok a későbbiekben is megtartó erőként tudjanak számítani;
- a tanulást – mint az Úristen által belénk ültetett képességek kibontakoztatásának és felhasználásának eszközét – értékékként közvetíti; ehhez elhivatott pedagógusokkal rendelkezik;
- jól működik a szülővel történő együttnevelés, melynek alapja a kölcsönös bizalom; ebben a kapcsolatrendszerben a gyermek érzi a felé forduló szeretetet, így meg tud felelni a reális elvárásoknak;
- a kommunikáció és a konfliktuskezelés gyermekközpontú és szeretetalapú;
- tetten érhető a társadalmi felelősségvállalás a hátrányos helyzetűek és a segítségre szorulóknak vonatkozásában.

”

Sokszor kérdezik meg az emberek, hogy mi az a Szentlélek? Én nem tudom! Még sose láttam! De a hatásáról jól ismerem. Az ősszel a szemem láttára halt meg a körülöttem levő természetnek a nagy világa, és most, hogy elmúlt a tél, lombos megint a fa, a bokor virágdíszbe öltözött. Kérdeztem, mi az oka ennek, és sokan azt mondogatták: „a győzedelmes élet”. De nem találtam embert, aki elfogadhatóan megmagyarázta volna nekem, hogy mi ez a győzedelmes élet. Csak a hatásaihoz utalt. – Pünkösdi kérdésünk felelete is ez.

(Részlet Ordass Lajos Budapesten, pünkösdi ünnepén, 1930. június 8-án
Jn 14,15–21 alapján elmondott igehirdetéséből. Kéziratban. 220–221.)

„Az Ő szolgálatát szeretném az életben céloknak tudni.”*

Id. Fabiny Tibor születésének 100. évfordulójára

Fabiny Tibor (szerk.): Apánk könyve. Ifjúsága, megtérése, lelkeszi szolgálatának kezdete. Id. Fabiny Tibor korai írásaiból. Budapest, 2024, magánkiadás, 231 o.

Id. Fabiny Tibor professzorunk 61 éves volt akkor, amikor megismertem. A teológiai akadémián ő tanította nekünk az egyházismeretet és az egyháztörténetet, valamint egyháztörténeti szemináriumot vezetett. Mindig fess megjelenése, az arisztokraták kedvessége és eleganciája lengte körül. Suttogták is róla, hogy nemesi családból származik. A lányhallgatók iránt külön is figyelmes volt. Mintha mindig udvarolt volna, persze csöppet sem bántó módon, hanem éppen úgy, hogy nekünk, lányoknak erősödött az önbizalmunk nagypapás figyelmességei által. Felesége iránti rajongása, szeretete, szerelme még ekkor is, sok évi házasság után minden akkori teológushallgató számára ismert volt.

S most a fia szerkesztésében és gyermekei közös kiadásában megjelent könyv által megismerhettem kedves professzorunk fiatalkorát is. Hogy micsoda felmenői voltak a családban: szemészorvos-professzor, igazságügy-miniszter, egyházkerületi felügyelő, igazságügyi miniszteri tanácsos, földbirtokos, vármegyei főjegyző! Jó-módban nőhetett fel, polgári neveltetést kapott, és ez idősebb korában is tükröződött rajta.

megismerhettem *kedves professzorunk fiatalkorát is.*

Szinte hihetetlen, hogy egy ilyen gyermek- és ifjúkor után hogyan tudott élni egyszerű körülmények között, falun, szegényen, taposva a sarat, etetve a tyúkokat, hogyan tudott biciklizni hóban, sárban a sórványfalvak között. Pedig Fabiny Tibor így élt csöglei lelkeszi szolgálatában. S ennek nincs más magyarázata, mint az, hogy az evangélium, Krisztus maga, úgy megragadta, hogy minden nehézség, szegénység ellenére, minden kényelmetlenséggel együtt lobogott benne az ige lángja, mely lendítette, vitte, lelkesítette, készítette arra, hogy megtalálja a gyülekezetben a legmegfelelőbb szolgálatokat, és gazdagítsa a gyülekezet tagjait Krisztus örömhírével.

ennek *nincs más magyarázata, mint az, hogy az evangélium, Krisztus maga ... megragadta*

E mögött a lelkesedés mögött az az evangelizáció állt, mely a mai napig megtartott egyházában sok egyházat szerető evangélikust, akik szolgálatukkal is részt vettek gyülekezeteik életé-

* 127.

ben. Isten áldása volt az az időszak egyházunk életében! Bárcsak mai világunkban is fellángolna egy új evangelizáció!

Bár a könyv olvasása során az is kiderül, hogy voltak vadhajtásai is ennek az evangelizációnak az egyháztól való elkülönülés, szektásodás formájában, maga a fiatal Fabiny Tibor fogalmazza meg, hogy az evangelizáció során megszülető ébredés a gyülekezetek építését kell, hogy szolgálja. Így ír: „Tudatosan »hívó« életformát igyekeztem felvenni, tudatosan az »ébredés« mellé álltam – de mindezt nem kívülről [...], hanem belülről, a gyülekezetet építve kívántam határozottan a keresztyénség szószólója lenni.” (39) De nemcsak az evangelizáció egykori kérdéseivel találkozhatunk a könyv olvasása során, hanem egyháztörténeti eseményekkel és egyháztörténeti dokumentumokkal is, melyek a közelmúlt történéseinek ismeretét gazdagítják. Olvashatunk például arról, hogyan szelektáltak a teológushallgatók között származásuk, korábbi életük alapján. Voltak, akiknek nem engedték befejezni a tanulmányaikat. Fabiny Tibor is a „kétes” személyek közé tartozott, csupán azért maradhatott a teológián, mert nagyon jó tanulmányi eredménye volt. De azt mondták neki: ne számítson arra, hogy parókiát kap (48–50, 131–134).

Fabiny Tibor is a „kétes” személyek közé tartozott,

Olvashatunk arról, hogy a csöglei presbitérium egy 1957-es ülésén határozatot hozott arról, hogy Túróczy Zoltán püspököt és Mády Zoltán egyházkerületi felügyelőt tekinti továbbra is vezetőinek. Micsoda érthető felháborodás

lehetett abban az időben egyházunk gyülekezeteiben, ha ez a kicsi gyülekezet is így kifejezte tiltakozását! Micsoda önkény egyházunk életében (173–174)!

Olvashatunk dr. Weiszer Elek miskolci lelkész meghurcolásáról is, akit egyházi közérdekből – így mondták akkoriban – mentettek fel lelkészi állásából, amit a lelkész nem fogadott el, hanem kilépett a lelkészi szolgálatból. A gyülekezet persze erről csak utólag szerezhetett tudomást, Fabiny Tibort pedig szintén egyházi közérdekből miskolci lelkésznek küldte ki püspöke (181–183).

Mindegyik egyháztörténeti esemény érdemes volna alapos kutatásra, hogy minél jobban megismerjük mindazt, amit a diktatúra éveiben szenvedett el az egyház, aminek hatásait mind a mai napig érezzük.

Maga a könyv gazdag gyűjtemény. Tartalmaz önéletrajzi írásokat, lelkészi jelentéseket, jegyzőkönyvi kivonatokat, teológiai tanulmányokat, bizonyágtevést és személyes hangú leveleket évfolyamtársainak, unokatestvérének, menyasszonyának. A változatos műfajok fenntartják az olvasó érdeklődését, hol az önéletrajzból olvas el egy szakaszt, hol a levelekből, melyek olykor kapcsolódnak is az életrajz eseményeihez, máskor meg a tanulmányokba olvas bele, mert kíváncsi lesz a fiatal Fabiny Tibor teológiai látására. Örömteli látni, hogy az ébredés Luthertől

sem távolította el őt, hanem a Szentírás értelmezéséről szóló írásában arról tesz tanúságot, hogy Luther bibliaértése az, amelynek nyomán olvassuk és értsük a Szentírást.

a könyv gazdag gyűjtemény.

A könyv gazdag képanyaggal zárul, mely által az olvasottak mögött megjelennek a személyek, Fabiny Tibor egyháztörténet-professzor, családja, teológus- és lelkesítársak, konferenciák.

S hogy miért is készült el ez a gyűjteményes kötet? A professzor fia, ifj. Fabiny Tibor, aki maga is professzor az anglistika tudományában, és aki

összeállította ezt a gyűjteményt, így vall erről: „A centenáriumi évfordulóhoz közeledve egykori munkatársai és a családja körében felmerült a gondolat, hogy a megjelent vagy éppen nem megjelent tudományos cikkeiből és egyháztörténeti tanulmányaiból érdemes lenne egy csokrot össze- gyűjteni, és azt átnyújtani a téma iránt érdeklődők, a reá emlékezők számára.” (13) Az édesapját szerető fiú szava hangzik, amikor őt a szeretet emberének nevezi. E kifejezés azonban nem csupán annyit jelent, hogy a fiú szereti az apát vagy az apa szereti a feleségét és a gyermekeit, hanem azt is, hogy Fabiny Tibor professzor mennyire szerette Istent, mert Isten szeretete meghódította őt, s hogy erről a szeretetről tett tanúságot minden igehirdetésében, lelkeszi szolgálatában.

Az olvasónak pedig ezért érdemes kézbe vennie a könyvet, mert – fia szavaival élve – „[é] desapám »korai« korszakában született emlékezései, levelei, dolgozatai ma is megszólító erővel bírnak a hazai, hitbélileg sokszor enervált egyhá- zi közösségeink számára. Nemcsak evangélikus, hanem keresztény tanúságtételek ezek.” (13)

1970 után keletkezett írásokat már nem tartalmaz a könyv, mert az „már egy másik kor volt, neki is egy másik korszaka, egy másik történet”.

(15) A korábbi írásai viszont ettől függetlenül valóban lelkesítenek, erősítenek, tanúskodó kereszt- tyén életre indítanak. Olyanok, amikre manapság nagy szüksége van egyházunk népének.

Az édesapját szerető fiú szava hangzik, amikor őt a szeretet emberének nevezi.

ma is megszólító erővel bírnak a hazai, hitbélileg sokszor enervált egyházi közösségeink számára.

”

Egy igazság hadd világosodjék meg ma teljesen mibennünk: Krisztus híveinek az egysége nem a nagyvilágtól indul ki, hanem az egyes gyülekezetekből. Úgy örül a lelkem, hogy ma, amikor mint ennek az evangélikus gyülekezetnek elhívott lelkésze, először hirdethetem e szent falak között a boldogító evangéliumot, pünkösd ünnepén a gyülekezet egységéről kell Isten parancsa szerint prédikálnom. Az egység gondolata itt születik meg legkönnyebben. Emberek között, akik nem csak az ünnepet ülik meg együtt, hanem akikben egy a hétköznapi gondja is, akik bánatot, s örömet együtt hordoznak.

(Részlet Ordass Lajos Cegléden, pünkösd ünnepén, 1931. május 24-én
Jn 17,20–26 és Csel 2,1–12 alapján elmondott igehirdetéséből.

Kéziratban. 239–240. Ordass megjegyzése: „Lelkesszé történt meghívásom után az első egyházi beszéd.”)

Summary

We bring our readers a wealth of content in our Pentecost issue. Our Preaching column will feature a series of sermons from our senior pastors. First you can read the festive sermon from **Mrs. Tibor Sárkány** on the *anniversary of the settlement of the congregation of Harta in Hungary*.

We also bring a variety of *Studies*. First, a paper by **András Reuss** on the *Nicene-Constantinopolitan Creed*, which is topical in view of the 1700th anniversary of the Creed. Then we continue with **Botond Kertész**'s fascinating study of the *congregation of Budahegyvidék* and **Gergely Isó**'s study on the *second bishopry of Ordass*. We also include excerpts from Ordass's early sermons, and on one page a picture of Ordass's handwriting.

Balázs Raffai explores a radically different theme in his study of *what makes a Lutheran school Lutheran*. It is likely to be an interesting and thought-provoking read for us all.

Finally, in our *Book review* column, **Dorottya Isó** presents to our readers a collection of writings by her former professor of church history.

We hope that all our readers will find something to their liking in this issue for the Summer.

Zusammenfassung

Unsere Pfingstausgabe bietet unseren Lesern einen reichen Inhalt. In der Predigtrubrik stellen wir Ihnen eine Reihe von Predigten unserer dienstältesten Pastoren/-innen vor. Zunächst können Sie eine Predigt von **Tiborné Sárkány** zum *Jahrestag der Gründung der Gemeinde zu Harta in Ungarn* lesen.

Außerdem werden wir eine Reihe von Studien veröffentlichen. Die erste ist ein Beitrag von **András Reuss** über das *Nizäno-Konstantinopolitanische Glaubensbekenntnis*, der angesichts des 1700-jährigen Jubiläums des Glaubensbekenntnisses von großer Aktualität ist. Dann geht es weiter mit **Botond Kertész**' faszinierender Studie über *die Gemeinde von Budahegyvidék* sowie **Gergely Isó** Schreiben über *die zweite Legislaturperiode von Bischof Ordass*. Diesbezüglich machen wir Auszüge aus Ordass' frühen Predigten und auf einer separaten Seite eine Photokopie von Ordass' Manuskript publik.

Balázs Raffai beschäftigt sich mit einem ganz anderem Thema: *Was macht eine evangelische Schule evangelisch?* Das dürfte für uns alle eine interessante und zum Nachdenken anregende Lektüre sein.

In unserer Rubrik *Buchbesprechungen* schließlich stellt **Dorottya Isó** unseren Lesern eine Sammlung von Schriften ihres ehemaligen Professors für Kirchengeschichte vor.

Wir hoffen, dass alle unsere Leserinnen und Leser in dieser Ausgabe für die Sommerpause etwas finden, das ihnen gefällt.

E számunk szerzői

Isó Dorottya lelkész – Veszprém

Dr. Isó Gergely történész – Budapest

Dr. Kertész Botond levéltáros, történész –
Budapest

Raffai Balázs tanár, igazgató – Sopron

Dr. Reuss András professzor emeritus – Budapest

Sárkány Tiborné ny. lelkész – Kecskemét

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Ordass L.:	Útravaló	2500,-
Ordass L.:	A keresztfa tövében (új kiadás)	1100,-
Ordass L.:	Naplóm	4900,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja - új kiadás)	1100,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról (6. kiadás)	1400,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rózse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangelikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittész J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-
Joób Olivér:	Válasz	1600,-
Joób Olivér:	Élőszó. Hol és hogyan prédikáltam?	3000,-
Joób Olivér:	Közösség. Írások, előadások, énekkordítások	3000,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-
Főnyad Pál István (szerk.):	Elég néked az én kegyelmem, Főnyad (Fuchs) Pál élete és munkássága	2000,-
Joób Olivér Dávid:	A tanítványok imádsága	1900,-

A keresztyén igazság egy szám ára 1225 Ft, az éves előfizetés 4900 Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Alapítványunk kiadványait megvásárolhatja vagy postai szállítással megrendelheti a Huszár Gál könyvesboltban (1054 Budapest, Deák tér 4.). Telefon: 20 314 2632 (egyházi flottás), honlap: huszargal.hu

Tartalmi összesítő

Gazdag tartalommal nyújtjuk át olvasóinknak pünkösdi számunkat. *Igehirdetés* rovatunkban a legidősebb lelkészek prédikációi fognak sorozatban megjelenni. Legelőször **Sárkány Tiborné** ünnepi igehirdetését olvashatják a *hartai gyülekezet Magyarországra telepedésének évfordulóján*.

Változatos tanulmányokat is közlünk. Először **Reuss András** *nicea konstantinápolyi hitvallásról* szóló írását, melynek aktualitását a hitvallás 1700 éves évfordulója adja. Azután pedig folytatjuk **Kertész Botond** *budahegyvidéki gyülekezetről* írott izgalmas tanulmányát, valamint **Isó Gergely** *Ordass második püspökségéről* szóló írását. Ehhez kapcsolódóan Ordass korai igehirdetéseiből közlünk részleteket, egyik oldalon pedig képet is Ordass kézírásáról.

Gyökeresen más témát dolgoz fel **Raffai Balázs**, amikor arról ír tanulmányában, hogy *mitől evangélikus az evangélikus iskola*. Valószínűleg mindannyiunk számára érdekes és elgondolkodtató olvasmány lesz.

Végül *könyvismertetés* rovatunkban **Isó Dorottya** mutatja be egykori egyháztörténeti professzora írásainak gyűjteményét Olvasóinknak.

Reméljük, hogy a nyári szünetre minden Olvasónk talál kedvére való írást e számunkban.